

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти
«магістр»

спеціальності 013 «Початкова освіта»

Кротюк Юлія Миколаївна

Керівник:

д-р. пед. наук, проф. **Сойчук Р. Л.**

Рецензент: д. пед. наук, старший
науковий співробітник, головний
науковий співробітник лабораторії
морального, громадянського та
міжкультурного виховання Інституту
проблем виховання НАПН України
Журба К. О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ.....	8
1.1. Теоретичне обґрунтування сутності поняття «естетичне виховання».....	8
1.2. Роль мистецтва та предметів естетичного циклу у формуванні особистості молодшого школяра.....	18
Висновки до першого розділу.....	30
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTI ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	33
2.1. Сутність і структура естетичної культури особистості учня.....	33
2.2. Основні напрями, форми і методи естетичного виховання учнів початкової школи.....	47
Висновки до другого розділу	57
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	60
3.1. Педагогічні умови формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.....	60
3.2. Результати дослідження сформованості естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.....	69
Висновки до третього розділу.....	86
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ.....	101

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільства актуальним є питання духовного розвитку особистості. Відтак в останні роки зросла увага до проблем теорії і практики естетичного виховання особистості як найважливішого засобу формування її ставлення до дійсності, засобу морального і розумового виховання та формування всебічно розвинутої, духовно багатої особистості. При цьому формувати особистість і її естетичну культуру, – особливо важливо в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. У наш час вирішення проблеми естетичного виховання і розвитку особистості та формування її естетичної культури є одним з найважливіших завдань, що стоять перед школою.

Необхідність у принципово новому здійсненні естетичного розвитку учнів початкової школи підкреслюється у державних документах, що регламентують процес удосконалення освіти. Так, Державним стандартом початкової освіти передбачається реалізація принципу «інтеграції різних видів мистецтв та означення художньої культури як системи скоординованих знань, опанування яких необхідно для формування у свідомості учнів цілісної художньої картини світу полікультурного простору» [24].

Застосування вчителем у закладах освіти усього спектру мистецьких дисциплін, націленого на формування естетичної культури, спроможне не лише на репродуктивне відтворення учнями елементарних знань, умінь і навичок, а також на формування в них розуміння мистецтва як історичної духовної спадщини, що потребує поваги, збереження і примноження у всій своїй неповторності і багатотворчості. Метою естетичного розвитку учня початкової школи є розкриття творчого потенціалу особистості, уміння сприймати красу і відображати її у різних видах художньої і практичної діяльності.

Розвиток творчого потенціалу особистості засобами мистецтва проявляється у процесі: споглядання творів мистецтва; надбання мистецтвознавчих знань; власної творчості в сфері мистецтва. Вищезазначене дає підстави говорити про актуальність даної теми.

Зазначена проблема досліджувалася в працях вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких слід виділити публікації Д. Джола, Д. Кабалевського, Н. Киященко, Б. Ліхачова, А. Макаренка, Б. Неменського, В. Сухомлинського, М. Таборідзе, В. Шацької, А.Щербо та ін. У наукових доробках учених висвітлено загальні проблеми естетичного виховання учнів початкової школи (О. Абдулліна, Л. Ахмедзянова, А. Верхова, А. Зімічев, О. Купрін, А. Ліненко, Г. Нагорна, Л. Нечипоренко, В. Семиченко, Р. Хмелюк, О. Цокур, А. Шевченко та ін.), досліджено своєрідність процесу формування естетичної особистості (О. Берак, Е. Карпова, Н. Кічук, З. Курлянд, Н. Мартинович, О. Саган та ін.) та естетичної культури школяра в умовах закладу загальної середньої освіти (Л. Гарбузенко, С. Гармаш, П. Кравчук, Г. Кутузова, С. Мельничук та ін.).

Нині, у час динамічних трансформацій і технологізації, підростаюче покоління росте і розвивається в складних соціальних умовах, яким характерно посилення впливу засобів масової інформації з одночасним відстороненням сім'ї та школи. З іншого боку, культурний зміст саме цих осередків помітно збіднюється. Все це суттєво ускладнює процес естетичного розвитку дитини, її духовного становлення. Поряд з тим, що одним із напрямів роботи закладів загальної середньої освіти є естетичне виховання зростаючої особистості, пріоритетними залишаються направленість на формування знань, вмінь та навичок із загальноосвітніх предметів. Саме тому естетичному вихованню не приділяється достатньої уваги.

Актуальність зазначеної проблеми посилюється виявленими в процесі дослідження суперечностями між наголошенням на необхідності естетичного виховання підростаючого покоління, що неодмінно потребує формування

естетичної культури учнів початкової школи та, водночас, недостатнім рівнем розробленості й провадження цього процесу в закладах загальної середньої освіти; високим виховним потенціалом урочної та позаурочної діяльності закладу загальної середньої освіти та їхньою неповною реалізацією з формування естетичної культури учнів початкової школи.

Відтак вищезазначені дослідження розкривають окремі аспекти означеної проблеми, формування естетичної культури в учнів початкової школи допоки, не повною мірою стало об'єктом спеціального наукового пошуку. Значимість і актуальність питання формування естетичної культури в учнів початкової школи та недостатня теоретична і практична розробленість проблеми й необхідність розв'язання зазначених суперечностей і зумовили вибір теми дослідження: ***«Педагогічні умови формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва»***.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження**:

1. З'ясувати стан дослідженості проблеми у педагогічній теорії і виховній практиці та шляхом аналізу наукових джерел уточнити зміст понять «естетична культура особистості», «формування естетичної культури учнів початкової школи».
2. Схарактеризувати особливості формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.
3. Обґрунтувати змістову структуру естетичної культури учня початкової школи.
4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи.

5. Обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес формування естетичної культури учнів початкової школи.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження:

– *теоретичні* – аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми для визначення сутності понять «естетична культура», «естетична культура особистості», «формування естетичної культури учнів початкової школи», синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення теоретичних та емпіричних даних;

– *емпіричні* – спостереження, анкетування, бесіда, творчі завдання, розв'язання проблемних ситуацій для визначення рівнів сформованості естетичної культури в учнів початкової школи; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності педагогічних умов формування естетичної культури в учнів початкової школи;

– *статистичні* – кількісний та якісний аналіз емпіричних даних.

Практичне значення одержаних результатів полягає в упровадженні у практику закладу загальної середньої освіти діагностувального інструментарію рівнів сформованості естетичної культури в учнів початкової школи; методики та педагогічних умов формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Результати магістерського дослідження можуть бути використані в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти для оновлення змісту, форм і методів формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний вчитель початкової школи: досвід, пошуки та перспективи» (м. Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 27 листопада 2019 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Імплементация інклюзивної освіти в контексті реформування нової української школи» (м. Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 28 квітня 2020 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування у школярів та студентської молоді нових смислів в освітньо-виховному процесі» (м. Рівне, Рівненський державний гуманітарний університет, 30 жовтня 2020 року).

Результати дослідження відображено в публікаціях автора й обговорювалися на засіданні кафедри педагогіки початкової освіти РДГУ.

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки магістерської роботи відображено в 3 публікаціях у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (95 найменувань) та 3 додатків. Загальний обсяг магістерської роботи – 108 сторінок, 15 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Теоретичне обґрунтування сутності поняття «естетичне виховання»

Особистісна орієнтація сучасної освіти передбачає залучення підростаючого покоління до естетичного досвіду людства, до творчої діяльності, що є основою естетичного розвитку особистості. У зв'язку з цим важливого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання і естетичної діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Нині естетичне виховання належить до проблем, від вирішення яких багато в чому залежить подальший розвиток культури. У другій половині ХХ – початку ХХІ століття проблема естетичного виховання розглядалася багатьма дослідниками по-новому: різко загострюється її гуманістична спрямованість у зв'язку з глобальним завданням збереження і розвитку культури. Ця проблема вивчалася різновекторно вченими різних галузей знань: філософами, педагогами, психологами, мистецтвознавцями. У наш час проблема естетичного виховання, розвитку особистості, формування її естетичної культури одна з найважливіших завдань, що стоять перед сучасною українською школою [3, с. 615].

Означена проблема розроблена в працях вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів, серед них: Д. Джола, Д. Кабалевський, Н. Киященко, Б. Ліхачов, А. Макаренко, Б. Неменський, В. Сухомлинський, М. Таборідзе, В. Шацька, А. Щербо та інші. Зокрема філософсько-естетичні проблеми розглядаються у дослідженнях Ю. Борева, І. Гончарова, М. Киященка, В. Ядова та ін. Психологічні основи естетичного виховання відображено у наукових здобутках Л. Виготського, А. Тихонова та ін.

Різні аспекти досліджуваного феномену розкрито у працях педагогів. Так, питання теорії і методики естетичного виховання підростаючого покоління відображено у працях Л. Коваль, В. Передерій, Ю. Фохт-Бабушкіна, Т. Цвілих, Г. Шевченко, А. Щербо та ін. Питання творчості та пізнавальної активності дітей в естетичному вихованні розкрито у працях Ф. Говорун, Б. Коротяєва, В. Левіна, В. Моляко, Ю. Петрова, П. Підкасистого, Я. Пономарьова, В. Романець, В. Цапок та ін.

Наукові підходи щодо розвитку і формування естетичної культури підростаючого покоління досліджували: Б. Івасів, Т. Лисінська (розвиток естетичного смаку учнів початкової школи); С. Барило, В. Баєвський, І. Казимирська, О. Маленицька (розвиток смаків особистості); Г. Падалка, О. Коробко (формування естетичних та художніх смаків майбутніх вчителів); Л. Литвиненко (розвиток художніх смаків у процесі знайомства з різними видами мистецтва); А. Ахмедова та Т. Філіп'єва (роль естетичного виховання у формуванні і розвитку естетичного смаку); О. Ігнатович (процес формування художньо-естетичного смаку підростаючого покоління у процесі літературно-творчої діяльності); Л. Шульц (відображення дійсності в естетичному смаку); Н. Калашник (історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнів у процесі навчально-виховної діяльності). Розробці питань, пов'язаних з використанням освітньо-виховних можливостей надбань культурно-історичної спадщини та художньої творчості в шкільній практиці, приділяють увагу Б. Неменский, В. Алексєєва, В. Петров, І. Глинська, М. Чернявська, Б. Юсов та ін.

Саме поняття «естетичне виховання» є багатограним. На думку багатьох учених, зокрема Д. Кучерука, Л. Левчука, М. Русина, поняття «естетичне виховання», що склалося на сьогодні, містить безліч протиріч. Воно є багатоструктурним у своєму внутрішньому змісті. По-перше, естетичне виховання, як поняття відбиває своєрідний аспект усіх інших видів виховання. По-друге, у його зміст включаються споріднені поняття (художнє виховання; естетична і художня освіта та ін.).

Досліджуючи сутність поняття «естетичне виховання», дійшли висновку, що існують різні підходи до його визначення. З'ясовано, що естетичне виховання має історичний характер, оскільки підхід до оцінки сутності естетичного виховання та його завдань був різним у кожний конкретний період людського розвитку [4, с. 160].

Так, учений С. Гончаренко в Українському педагогічному словнику зазначає, що «естетичне виховання – складова частина виховного процесу, безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини» [20, с. 119].

У словнику з естетики О. Петрушенко зазначено, що «естетичне виховання – система заходів, скерованих на вироблення і вдосконалення в людині здатності сприймати, правильно оцінювати, створювати прекрасне і піднесене у житті і мистецтві» [64, с.64]. Мета його полягає в тому, щоб сприяти всебічному розвитку особистості.

У Короткому словнику з естетики поняття «естетичне виховання» розглядається як цілеспрямована система дієвого формування людини, здатної сприймати, оцінювати, усвідомлювати естетичне у житті, природі і мистецтві, жити і перетворювати світ, творити «другу природу» за законами краси. На кожному етапі суспільного розвитку виробляються свої уявлення про естетичне і художнє, прекрасне і потворне, піднесене і низьке, героїчне і повсякденне, трагічне і комічне, що тісно переплітаються з уявленнями про добро і зло, істинне і хибне, справедливе і несправедливе [48, с. 23].

Поняття «естетичне виховання», «естетичні почуття» зародились в глибокій давнині. Сутність естетичного виховання, його завдання, цілі змінювалися починаючи з часів Платона і Аристотеля аж до наших днів.

Першим увів сам термін «естетичне виховання» Ф. Шіллер. Він вважав його за достатню умову для докорінних соціальних перетворень, коли

завдяки естетичному впливу на психіку людини можуть бути розв'язані усі, навіть найважчі, соціальні проблеми [92, с. 200].

П. Блонський зазначав, що естетичне виховання передбачає або формування творчості, або розвиток художнього смаку та сприйняття. Але художній смак і сприйняття можуть бути сформовані тільки у процесі художньої творчості; вони тісно пов'язані з активним життям дитини. Кожна особистість потенційно є творцем різних, зокрема і естетичних цінностей: споруджуючи будиночок, вона проявляє свою архітектурну творчість, ліплячи і малюючи, виявляє свої здібності скульптора і живописця, і нарешті, дитина прагне до танців, драматизації [8, с. 263].

Б. Лихачов під естетичним вихованням розумів цілеспрямований процес формування творчо активної особистості, здатної сприймати, відчувати, оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне в житті і мистецтві, жити і творити «за законами краси» [52, с. 176].

Л. Артемова та О. Чинаєва під естетичним вихованням розуміють вплив на розвиток особистості всієї навколишньої дійсності, її естетичної значущості; залучення людини до художньої культури; спеціальну систему заходів у структурі художнього життя суспільства, спрямованих на поширення знань про мистецтво, на розвиток художньої самодіяльності тощо [5, с. 65].

І. Харламов зазначав, що суть естетичного виховання полягає в організації різноманітної художньо-естетичної діяльності учнів, спрямованої на формування у них здатності повноцінно сприймати і правильно розуміти прекрасне в мистецтві і в житті, на вироблення естетичних уявлень, понять, смаків і переконань, а також розвиток творчих задатків і дарувань у сфері мистецтва [88, с. 214].

«Естетичне виховання – це виховання здібностей повноцінного сприймання і правильного розуміння прекрасного в мистецтві, в навколишній дійсності», – стверджував В. Толстих [19, с. 224].

Аналіз педагогічної спадщини С. Миропольського свідчить, що естетичне виховання він вважав одним з «важливих і складних сторін системи людського виховання» [56, с. 128]. Його надзвичайно вагому роль у формуванні особистості пояснював тим, що естетичне виховання залучає людину до світу прекрасного, допомагає повніше відчувати, розуміти прекрасне в оточуючому житті, цінувати твори справжнього мистецтва, «облагороджує народ, розвиває в ньому свіжі, здорові інстинкти, привчає його відвертатися від усього брудного і грубого» [56, с. 213].

Відтак, естетичне виховання С. Миропольський вбачав у тому, щоб «відвести народ від насолод мерзотних, грубих і привести до насолод високих і гідних людини; навчити знаходити в цих справжніх насолодах смак, задоволення; зробити цю насолоду потребою; піднести сутність людини, пробудити в ній свіжі, здорові інстинкти; увести людину у «світ вишуканості, ідеальної правди та свободи духу» [56, с. 248].

Аналіз педагогічної спадщини вченого засвідчив, що естетичне виховання потрактовується як процес формування у людини здібностей сприйняття і правильного розуміння прекрасного, вироблення естетичних понять, смаків та ідеалів. С. Миропольський справедливо вважав, що естетичне виховання покликане вирішувати безліч різноманітних завдань: розвиток естетичних задатків, здібностей, естетичного сприйняття, задоволення художньо-естетичних потреб, виховання естетичної культури, формування естетичного ідеалу й естетичного смаку. Саме С. Миропольський увів до наукового обігу такі категорії естетичного виховання, як «естетичне сприйняття», «естетичні потреби», «естетична культура», «естетичний ідеал», «естетичні задатки», «естетичний смак» [56, с. 312].

Суголосними до поглядів С. Миропольського на означену проблем у наукові ідеї авторів Д. Мазоха та Н. Опанасенко, які під естетичним вихованням розуміють процес формування в учнів здатностей сприймати і правильно розуміти прекрасне в оточуючій дійсності та в мистецтві, процес

формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей і дарувань у різних галузях естетичної діяльності [56, с.208].

Дослідник О. Буров, вивчаючи предмет і зміст естетичного виховання та його місце серед інших різновидів виховання, зазначав, що саме естетичне виховання розглядається як невід'ємна складова ідейного, трудового, морального, фізичного виховання, як систематичне, науково умотивоване звернення до людських емоцій, які розвивають у учнів початкової школи такі здібності, що сприяють не тільки естетичному сприйняттю прекрасного у житті і мистецтві, а й роблять кожного з них творцем естетичних цінностей [12, с. 134]. На його думку, естетичне виховання не може бути ні основою для інших видів виховання, ні завершенням їх. Воно саме по собі може здійснюватися лише в тісній єдності з усіма іншими складовими духовного життя людини [12, с. 135].

У своїх працях педагог і психолог Г. Шевченко підкреслював, що естетичне виховання слід розглядати комплексно, бо воно є частиною морального, трудового, розумового, фізичного виховання. Естетичне виховання має вести за собою естетичний розвиток – результат цілеспрямованого естетичного впливу на школяра, що здійснюється різними шляхами – єдністю процесів навчання і виховання, самовиховання, навчальної, позакласної і позашкільної роботи; єдністю дій школи, сім'ї та культурних закладів [91, с. 144].

С. Шацький також розглядав естетичне виховання у нерозривному зв'язку з іншими складниками виховання, зокрема моральним, наголошуючи, що мистецтво – велика сила, і небайдуже, в якому напрямі воно використовується [90, с. 49].

Зокрема В. Ягупов, як і С. Гончаренко, зазначали, що естетичне виховання виступає як складова частина змісту виховання, яка безпосередньо спрямована на формування і прищеплення естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей, на розвиток здатності сприймати й

перетворювати дійсність за законами краси у всіх сферах діяльності [95, с. 495].

І. Підласий також вважав, що естетичне виховання нерозривно пов'язане з моральним, розумовим, трудовим і фізичним вихованням: «естетичне виховання пробуджує і розвиває культуру прекрасного, облагороджує особистість. Чуйна до прекрасного людина відчуває потребу будувати своє життя за законами краси. Естетичне виховання має велике значення для формування моральності» [66, с. 168].

С. Анічкін стверджував, що естетичне виховання – це:

- по-перше, цілеспрямований процес, мета, завдання, зміст, засоби і методи якого визначаються і плануються та творчо реалізуються спеціально підготовленими педагогами для здійснення освітньо-виховної діяльності, відповідно до завдань суспільства щодо формування підростаючого покоління;
- по-друге, процес формування естетичних якостей особистостей, а саме: здатностей сприймати, оцінювати та створювати прекрасне, умінь та навичок естетичної діяльності, художнього смаку та ін.;
- по-третє, естетичне виховання необхідно розглядати, з одного боку, як головну складову процесу естетичного розвитку, а з іншого – як складову процесу загального розвитку особистості;
- по-четверте, у процесі естетичного виховання поряд з формуванням таких соціальних якостей, як естетичні здатності, естетичний смак, уміння, відбувається удосконалення зору, слуху, рухів людини. Водночас із формуванням естетичних здатностей здійснюється розвиток сутнісних якостей особистості, які впливають на її становлення [39, с. 24].

Естетичне виховання повинно виробляти і вдосконалювати в особистості спроможність сприймати прекрасне у мистецтві і житті, правильно розуміти і оцінювати його. Тому «в загальній теорії мистецтва, – зазначав С. Безклубенко – естетизацією позначається спонтанний, первісно стихійний процес освоєння особистості у довкіллі, в результаті якого те, що

спочатку було неприйнятним чи естетично індиферентним, зрештою набуває в її поглядах певних позитивних естетичних якостей» [19, с. 223]. Отже, естетичним, на думку вченого, є те, що узгоджується зі звичкою, тобто відчувається й уявляється як естетично цінне і відповідає звичаям і закономірностям естетики.

У спадщині К. Ушинського та його послідовників (В. Водовозова, В. Стоюніна, М. Бунакова, Д. Семенова, В. Острогорського, П. Каптерєва та ін.) знаходимо актуальні для нашого часу ідеї щодо естетичного виховання підростаючого покоління як складову і дуже чутливу частину їхнього гармонійного розвитку. Власне К. Ушинський пропагував нерозривну єдність естетичного і морального виховання [84, с. 357].

Видатний педагог А. Макаренко не обмежував естетичне виховання тільки художнім вихованням, а вважав, що естетична культура має бути щодня присутня в житті, стосунках між людьми, ставленні до власних вчинків, рідної природи [54, с. 353].

Великого значення естетичному вихованню приділяв В. Сухомлинський. Він вважав, що естетичне виховання – прекрасне могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості. Естетичне виховання має найтісніший зв'язок з усіма сферами духовного життя особистості і колективу [79, с. 576]. «Я вбачаю, – писав відомий педагог, – великий виховний сенс в тому, щоб дитина бачила, розуміла, відчувала, переживала, осягала, як велику таємницю, пробудження життя в природі. Перші весняні квіти і бруньки, що розкрилися, перші ніжні стеблинки трави, перший метелик, перше кумкання жаби, перша ластівка, перший грім, перша весняна купіль горобця – все це я розкриваю перед дітьми як красу вічного життя. І чим глибше вони одухотворяються цією красою, тим сильніше прагнуть творити прекрасне. Справжнє свято для дітей – цвітіння саду [81, с. 557].

Відкриваючи навколо себе прекрасне, дивуючись і захоплюючись ним, маленька дитина ніби дивиться в дзеркало і бачить свою власну людську

красу. Дитині треба показати, що в світі є не тільки потрібне, корисне, а й красиве. «Краса – могутній засіб виховання чутливості душі», – зауважив В. Сухомлинський. «Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиренним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі, вона виправляє наш дух, нашу совість, нашу культуру і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому так чи інакше ставишся сам до себе» [81, с. 410].

В. Шацька розглядала естетичне виховання як сукупність послідовних дій, взаємозв'язаних впливів на учнів під керівництвом учителя як засобами мистецтва, так і самого життя, спрямованих на всебічний естетичний розвиток учнів, який сприяє формуванню естетичних почуттів, художніх смаків і поглядів відповідно до завдань виховання. До процесу естетичного виховання належать не тільки поступовий розвиток здібностей та естетичного сприйняття, а й оволодіння вмінням активно, творчо проявляти себе у тому чи іншому виді мистецтва, у обов'язку, що відповідає певному ступеню навчання [94, с. 23].

В. Скатурич під естетичним вихованням розумів цілий комплекс заходів, які спираються на глибоко наукову основу і здійснюються систематично й цілеспрямовано визначеною політикою з розвитку естетичної, художньої культури [19, с. 211].

Отже, під естетичним вихованням слід розуміти виховання естетичної чуйності, естетичного ставлення до явищ, предметів, об'єктивного світу. Це невід'ємна частина виховання, яка також включає в себе формування естетичних почуттів та естетичних суджень людини.

Процес естетизації відбувається в нероздільній єдності та взаємодії з процесом сакралізації (набуття статусу священного, святого). Все, що в поглядах особистості є добрим (моральним), згодом визнається гарним

(естетичним) та видається святим (сакральним). Взавши до уваги ці аспекти, можна дійти висновку, що розвиток естетичної сфери особистості (естетична свідомість, емоційно-почуттєва складова, художньо-творча діяльність) взаємопов'язаний із процесами естетизації та сакралізації, що є внутрішніми характеристиками становлення й розвитку індивідуальності, її духовної культури [1, с. 215].

Естетичне виховання є багатогранним процесом, основу якого складають такі складники:

1. Життя і діяльність дитини в сім'ї. Тут формуються основи естетичних смаків, почуттів, на що впливають організація побуту в оселі, одяг, взаємини в сім'ї, оцінювання старшими краси предметів, явищ, безпосередня участь в естетичній діяльності тощо.

2. Виховна діяльність дошкільних закладів. Здійснюється через естетику побуту, систему спеціальних занять (музика, образотворче мистецтво, танці, ігри тощо).

3. Освітньо-виховна діяльність закладів загальної середньої освіти. Передбачає залучення учнів до оволодіння змістом навчальних дисциплін (мови, літератури, історії, предметів природничого циклу, музики, образотворчого мистецтва), позакласної виховної роботи (танцювальні гуртки, хорові колективи, студії образотворчого мистецтва та ін.). У школах створюють спеціалізовані гуманітарно-естетичні класи, що сприяє естетичному розвитку учнів.

4. Навчально-виховна робота дитячих закладів позашкільної освіти (будинки і палаци дитячої та юнацької творчості, студії, дитячі музичні та художні школи тощо). Діяльність спрямована на задоволення інтересів, розвиток здібностей дітей, залучення їх до активної естетичної діяльності.

5. Діяльність професійних закладів освіти. Навчаючись у них, майбутні фахівці отримують естетичні знання, беруть участь у діяльності мистецьких аматорських колективів, набувають вмінь естетичної діяльності.

6. Вплив засобів масової інформації. Діяльність їх поєднує елементи багатьох видів мистецтва. Проте засилля в них «масової культури» ускладнює процес формування здорових естетичних смаків, потребує копіткої роботи вихователів, батьків, випереджуючого формування високих естетичних потреб, смаків, не сприйняття потворного.

7. Вітчизняна естетична думка [39, с. 25].

Розбіжності у поглядах учених полягають у тому, що вищезазначені автори вважають, що у ролі кінцевого результату естетичного виховання має бути естетична культура у всій її багатоаспектності. Інші вчені перевагу віддають формуванню естетичного ставлення особистості до світу.

1.2. Роль мистецтва та предметів естетичного циклу у формуванні особистості молодшого школяра

Насолода життям, відчуття радості буття – неодмінний елемент самоутвердження людини у світі, її щастя. Загальна культура молодшої людини – це той фундамент, на якому будується духовно-моральне життя людини. «Прекрасне – могутнє джерело моральної чистоти. Духовного багатства, фізичної досконалості», – писав видатний педагог В. Сухомлинський [82, с. 303].

Розвиток естетичної сфери свідомості впливає на інші погляди особистості, підвищує емоційну чутливість до всіх явищ життя.

Саме молодший шкільний вік – відповідальна пора формування естетичних цінностей особистості. В цей період закладаються переконання, принципи поведінки, якими керується особистість у спілкуванні з іншими. Складним і відповідальним завданням педагогів є таке виховання учнів, де головним принципом життя людини стають її моральні переконання.

Основою, на якій здійснюється естетичне виховання, є певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного

освоєння дійсності. Це виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах [57, с. 479].

Нормативно-правовим підґрунтям забезпечення естетичного виховання підростаючого покоління слугують: Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Концепція «Нова українська школа» й ін.

У програмних документах Міністерства освіти і науки України підкреслено своєчасність проблеми формування естетичної культури підростаючого покоління. Зокрема, в Законі України «Про освіту» вказано на те, що метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності [30].

Згідно із Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти, цілісний процес виховання передбачає художньо-естетичну освіченість і вихованість особистості. Виховуючи у учнів естетичні погляди, смаки, які ґрунтуються на народній естетиці та на кращих надбаннях цивілізації, національне виховання передбачає вироблення умінь власноруч примножувати культурно-мистецьке надбання народу, відчувати й відтворювати прекрасне у повсякденному житті, зорієнтоване на формування навичок позитивної поведінки, доброзичливого ставлення до людей [45].

Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу,

досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [45].

Мета національного виховання конкретизується через систему виховних завдань, що є загальними не тільки для усіх закладів освіти, а й для всього суспільства в цілому. Серед цих завдань є й забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів, формування мовної культури, оволодіння вживання української мови, культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, глибокого зв'язку з природою, толерантності, любові до рідної землі, поваги до жінки [45].

Державна національна програма «Освіта» орієнтує заклад освіти на неухильне прилучення учнів до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української та зарубіжної літератури та створення умов для художньо-естетичної освіченості й вихованості. Естетичне виховання починається у ранньому віці дитини, але значно розширюється його значущість і дієвість саме у молодшому шкільному віці [23, с. 51].

Періоди перетворень, зростання національної самосвідомості та духовного відродження народу завжди пов'язані з поверненням до національних культурно-історичних традицій [37, с. 322].

На сучасному етапі, коли відзначається підйом суспільної активності, ми не можемо не спиратися на вікові традиції народної культури і мистецтва, бо відрив освіти і виховання від національної культури, непідготовленість в національно-культурних питаннях найчастіше створює сприятливий ґрунт для деформацій в міжнаціональних відносинах, проявів національного егоїзму.

У зв'язку з цим, тільки збагатившись духовністю, пізнавши мову, звичаї, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу,

людина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів. Це означає, що сьогодні в системі шкільного освітньо-виховного процесу має бути запроваджений ряд ефективних форм і методів для здійснення виховання учнів на народних традиціях, мистецтві, культурно-історичних надбаннях регіону так як найцінніше, що століттями формувалось мудрістю і культурою народу, повинно стати частиною системи виховання та освіти сучасної школи.

Історія та культура народу мають не тільки ознаки національної приналежності, але і різні способи і форми свого збереження і відображення – рідна мова і література, історіографічні джерела, літературні пам'ятки, музичні твори, архітектура, фольклор і, звичайно, художня творчість, яка яскраво і образно виражає світорозуміння, соціально-історичні, художньо-естетичні погляди народу.

Педагогічна наука і практика володіє широким спектром засобів і методів, які спрямовані на моральне, духовне, естетичне виховання дитини. Народна культура відображає норми, цінності, ідеали, традиції, що утвердилися в суспільстві. Тому її вивчення може виступати ефективним засобом формування морально-естетичної культури, оскільки вона включає в себе систему базових духовно-моральних цінностей та ідеалів, втілених у художніх образах того чи іншого народу, що відображають його світогляд і культуру [77, с.104].

Важливо залучати дітей до вивчення культурної спадщини, де естетичне зливається з емоційним. Це розвиває почуття притаманні лише людині: любов, співчуття, радість, насолода життям. Культурно-історична спадщина регіону акумулює в собі величезний історичний, духовний, естетичний досвід, має надзвичайно важливе значення для розвитку художньо-естетичної культури, виховання почуттів, формування художнього та естетичного смаку, культури побуту, праці, людських взаємин. Тому цінності, закладені в ньому, є унікальним, перевіреним віковою мудрістю народу засобом виховання і важливим фактором формування особистості.

Особистість найкраще сприймає те, до чого звикла з дитинства, що її завжди оточувало і назавжди залишило враження. Окрім побуту це можуть бути і об'єкти культурної спадщини: археологічні, історичні, монументальне мистецтво, скульптура, пам'ятники архітектури, твори живопису, літератури, декоративно-прикладного мистецтва.

Культурна спадщина – це той ґрунт, яка живить розвиток людської особистості і подальшу її діяльність у всіх можливих областях. Це частина матеріальної і духовної культури, створена минулими поколіннями, що витримала випробування часом і передається поколіннями, як щось цінне і шановане. Культурна спадщина несе в собі величезний духовний-моральний потенціал, укладений у світових шедеврах. У творах мистецтва закладені авторами ті невидимі почуття, які людина може зрозуміти або залишитися до них глухим[28, с. 399].

Система художньо-естетичної освіти та виховання має відкритий характер, широкий простір для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей. Але необхідно, щоб нагальну потребу в кардинальних змінах у цій галузі відчували й усвідомили не лише представники вузького кола фахівців – науковців і педагогів-практиків, але й усі члени суспільства, що причетні до виховання дітей і молоді – майбутнього України.

Змістові орієнтири естетичного виховання учнів початкової школи охоплюють:

- розуміння краси в навколишній дійсності, природі, трудовій діяльності, як у школі так і за її межами;
- елементарне тлумачення змісту творів мистецтва, емоційне сприймання різних видовищ, тем, кінофільмів, вистав, концертів, архітектури, пам'яток культури, вияв шанобливого і дбайливого ставлення до них;
- розвиток нахилів до художньої творчості (виразне читання, малювання, ліплення, аплікація), творчої фантазії, гумору тощо;

- додержання елементів культури поведінки, прагнення до охайного вигляду, художнє оформлення класної кімнати;
- уявлення про негарні вчинки, розв'язність, прийняття неохайності й нечепурності у зовнішньому вигляді [27, 205].

Провідними шляхами й засобами естетичного виховання в початковій школі виступають: навчання й позакласна робота; природа; праця, мистецтво; естетична робота, поведінки; фізкультура і спорт.

Важливим завданням естетичного виховання є розвиток таких якостей, потреб і здібностей особистості, які перетворюють індивіда в активного творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його «за законами краси» [22, с. 247].

Як зазначає Б. Лихачов, «естетичне виховання включає в себе естетичний розвиток – організований процес становлення в дитини природних істотних сил, які забезпечують активність естетичного сприйняття, відчуття, творчої уяви, емоційного переживання, образного мислення, а також формування духовних потреб» [51, с. 446].

Естетичний розвиток є результатом цілеспрямованих естетичних впливів на молодшого школяра, здійснюваних у єдності процесів навчання, виховання і самовиховання, навчальної, позакласної та позашкільної роботи, в єдності дій школи, родини і культурних установ. Говорячи про естетичний розвиток, мають на увазі визначений рівень розвиненості естетичної свідомості, естетичної потреби, естетичних відносин, ступінь включеності, причетності до естетичної діяльності [14, с. 109-116].

Власне, без цієї низки фактів естетичний розвиток немислимий. Як зазначає О. Везумська, «естетичний розвиток завжди був однією з важливих складових гармонійної особистості, її взаємодії з навколишнім середовищем» [15, с. 548]. Він вимагає наявності спеціально організованого педагогічного впливу на культуру і свідомість індивіда через провідні види його спілкування й діяльності.

На жаль, сьогодні рівень естетичного розвитку учнів початкової школи ще не повною мірою відповідає вимогам часу. Тому необхідно у закладі загальної середньої освіти зосередити увагу на розв'язанні цієї проблеми. Допоможе у вирішенні цієї проблеми врахування вчителем особливостей естетичного розвитку учнів початкової школи.

Адже естетичний розвиток особистості – це постійний процес удосконалення упродовж усього життя. Учитель початкової школи стоїть у витоків тривалого і складного процесу розвитку і становлення особистості. Чим раніше особистість навчиться дивуватися і радіти всьому живому, розуміти красу природи, мистецтва, співчувати переживанням авторів музики, живопису, слова, тим яскравіше, унікальніше і розвиненіше буде дитина як особистість [33, с. 428].

Естетичний розвиток – розвиток здатності переживати різні явища дійсності як прекрасні, тобто з особливим емоційним ставленням. Гармонійне поєднання розумового і фізичного розвитку, моральної чистоти і естетичного ставлення до життя та мистецтва – умова формування цілісної особистості. Правильно здійснюваний естетичний розвиток завжди пов'язаний з удосконаленням багатьох якостей дитини.

Г. Шевченко вважає, що рушійними силами естетичного розвитку є протиріччя, які виникають між емоційно-естетичною сприйнятливістю і естетичними знаннями, між знаннями і рівнем розвитку образного мислення, між потребами і діяльністю [91, с. 141].

Естетичний розвиток має на меті формування естетичної культури особистості – своєрідного поєднання особистісних якостей, які обумовлюють критерії оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власній творчості. Під впливом суспільних умов, виховання, взаємодії з прекрасним естетична культура особистості постійно змінюється, в одних випадках збагачуючись, сягаючи висот, в інших – збіднюючись, примітивізуючись.

Згідно з Концепцією національного виховання, одним із основних завдань закладу загальної середньої освіти, є «формування основ естетичної культури, розвиток естетичного досвіду особистості, її художніх здібностей; оволодіння цінностями і знаннями в галузі світового і народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; розвиток культури прекрасного, формування здатності розуміти і цінувати твори мистецтва, пам'ятки історії, красу і багатство природи; здібність до творчої діяльності в різних видах мистецтва» [45, с. 31].

Відповідно до Державного стандарту початкової освіти «основними завданнями освітньої галузі «Мистецтво» у початковій школі є пробудження у дітей інтересів до мистецтва, залучення до художньо-творчої діяльності. Дана галузь спрямована на залучення учнів початкової школи до творчої діяльності в музичному, образотворчому, хореографічному, театральному та екранних видах мистецтва. На основі такої взаємодії різних видів мистецтв у учнів початкової школи формується цілісне художнє світосприймання і світовідчуття, система естетичних ідеалів і смаків, культури реальної відповідальності та збереження культурних надбань суспільства» [24].

Відтак формування естетичної культури учнів початкової школи необхідно здійснювати різноманітними засобами у системі естетичного виховання:

- Творами образотворчого мистецтва. Під час споглядання картини чи скульптури, в дитини розвивається не лише сприйняття, а й фантазія: вона мислить, уявляє, «домальовує» зображає, бачить за картиною події, образи, характери.
- Музикою, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційно-почуттєву сферу особистості, на її поведінку.
- Художньою літературою. Головним виразником естетики в літературі є слово. Слід залучати до вивчення українського фольклору,

зокрема, українських народних казок. У статті «В оборону казки» поборниця українського шкільництва С. Русова зазначала: «казка й дитина щось таке споріднене. Вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму..» [74, с.304].

- Театром, кіно, телебаченням, естрадою, цирком. Цінність їх у тому, що крім змістової частини, вони об'єднують у собі елементи багатьох видів мистецтва (літератури, музики, образотворчого мистецтва, танцю).

- Поведінкою і діяльністю учнів початкової школи. Достойні вчинки учнів, успіх в навчанні, праці, спортивній, громадській, художній діяльності повинні стати предметом обговорення з естетичних позицій.

- Природою: її красою в розмаїтті та гармонії барв, звуків, форм, закономірній зміні явищ, які мають місце в живій і невинній природі.

- Фактами, подіями суспільного життя. Героїчні вчинки людей, краса їх взаємин, духовне багатство, моральна частота й фізична досконалість повинні бути предметом обговорення з учнями [57, с.478].

Художня література порівняно з іншими видами мистецтва найбільш повно і всебічно відображає дійсність. Читаючи художню літературу, учні початкової школи пізнають красу рідного слова, специфіку художньої мови. Читаючи літературні твори, учні пізнають процес розвитку мистецтва слова, свою історію, красу людських взаємин, у них виникає естетичне ставлення до літературних героїв, природи, науки, суспільних процесів, прагнення наслідувати їх.

Слово вчителя допомагає учням правильно сприймати твір, відчувати силу і красу його образів, зрозуміти естетичні погляди нашого народу. Використовуючи епітети, метафори, порівняння, уособлення тощо, автори художніх творів створюють живу картину дійсності. Уроки читання збагачують дитину знаннями, які пробуджують її культуру, викликають у неї бажання стати кращою, зробити щось добре, допомагають усвідомити кращі людські риси: любов до природи, чесність, скромність, працьовитість,

виховують моральні якості, культуру поведінки, формують особистість. Але зустріч із справді прекрасним приносить не лише культура милування і заспокоєння.

«Музика – це мова почуттів, – зазначав В. Сухомлинський. Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї. Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна», а це переконання по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури [81, с. 557].

Дослідження показують, що музика впливає і на психіку, і на фізіологію людини, що вона може здійснювати заспокійливий та збудливий ефект, викликати різноманітні емоції. У зв'язку з цим в системі естетичного виховання музика має велику роль в розвитку загальних психічних властивостей, у вихованні емоційної чутливості, морально-естетичних ідеалів особистості, особливо у дітей. Важливе місце в розвитку молодшого школяра займає образотворче мистецтво. «Твори образотворчого мистецтва, – писав В. Сухомлинський, – утверджують в юній душі культура величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах» [81, с. 577].

Образотворче мистецтво сприяє розвитку особистісних якостей, таких як відчуття краси та гармонії, здатності емоційно відгукуватись на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі, вміння бачити прекрасне у спостережуваних явищах та усвідомлювати його, потреба в спогляданні та милуванні. Практика показує, що саме в молодшому шкільному віці, слід використовувати природний потяг дитини до мистецтва, можна пробудити в неї інтерес до сценічного мистецтва.

Спочатку театр приваблює дітей яскравим видовищем, а згодом з'являється усвідомлений інтерес до театрального мистецтва і театр вносить в життя дитини радісні і хвилюючі моменти. Театр дає можливість дитині пережити високі почуття, стати безпосереднім учасником боротьби за Добро, Красоту, Справедливість.

Проблемам естетичного виховання, пошуку його вдосконалення присвячені роботи таких педагогів, як В. Шацької, Б. Ліхачова, О. Гулиги, К. Гавриловця, М. Гончаренка, М. Капустіна, А. Щербо та Д. Джола та ін. На їхню думку, існує багато шляхів естетичного виховання, але найефективніший – це мистецтво. М. Гончаренко зазначає, що знання мистецтва, його історії, культури різних часів, епох – це той шлях, який веде вглиб, зближує сучасне й минуле, дає ключі для роздумів, для розуміння краси і принадності, художньої спадщини [20, с.119].

Цінність мистецтва у тому і полягає, що воно часто зображає ті сторони дійсності, побачити які людина не має змоги. «Життя коротке – мистецтво вічне», – говорить латинське прислів'я. І хоч у наш час мистецтво залишається однією з найбільш популярних і поширених форм естетичного виховання, суспільство, що дбає про культуру людей, намагається якнайповніше використати для цієї мети різні форми, прагнучи одночасно до різноманітності методів виховання.

Естетично вихована особистість, що вміє бачити, розуміти красу, відрізняється більш високим життєвим тонусом, оптимізмом, оскільки утверджує себе як людину – творця життя. Виходячи з цього, М. Гончаренко, М. Качур вказують на те, що естетичні здібності сприятливо впливають на всі духовні, творчі можливості особистості.

М. Качур зазначав, що «прекрасне у житті відкривається із всією повнотою тій особистості, у якої розвинена моральна сфера, у якої сформовано тонке, ніжне ставлення до всього живого, культура обов'язку перед людьми і батьківщиною, ціннісне ставлення до дружби, кохання, материнства, батьківства» [41, с. 325].

Отже, мистецтво відіграє важливу роль у всебічному гармонійному розвитку особистості молодшого школяра. Усі види мистецтва сприяють розвитку здібностей розуміти прекрасне у мистецтві та повсякденній дійсності, виробленню системи художніх уявлень, поглядів, переконань.

Мистецтво приносить дітям естетичну насолоду, впливає на весь їх духовний світ. В. Разумний відмічав, що великого значення в діяльності людини відіграє природа. Вона є величезним джерелом для естетичних переживань учнів початкової школи. На відміну від творів мистецтва природа натуральна і мінлива. Картини природи завжди свіжі і натуральні, в них великий спектр фарб, який постійно змінюється в залежності від пори року, доби і погоди. Кожен момент оточуючого природного середовища має щось прекрасне.

Природа ушляхетнює культуру, впливає на весь духовний світ дитини. Феєрія фарб заходу сонця на морі, різнобарв'я квітів і відблиск снігу – все це постійно, з перших наших кроків накопичує наші переживання. Вони досить звичні для нашої психіки, так органічно переплетені з першими і неусвідомленими дитячими враженнями, що створюється ілюзія вічності культури краси природи. Це звичайно є результатом виховання. Таке виховання пов'язане, перш за все, з тим, що увага дитини звернена на дивовижну красу природи, на досконалість її форм, фарб, ліній, на органічність і цілісність її творінь. Ця увага базується на невичерпній допитливості дитини, на кожному кроці який відкриває перед нею світ, із дивуванням сприймаючою чудо прекрасного в природі [72, с. 653].

Природа – це один з факторів, що впливає на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Естетична культура — це здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси.

Предмети естетичного циклу – читання, природознавство, образотворче мистецтво, музика забезпечують учням елементарні знання і навички практичної творчості, естетичної поведінки. У позакласній роботі естетичне виховання проводиться в різних творчих об'єднаннях учнів (хорових колективах, оркестрах народних інструментів, хореографічних, фольклорних, художніх студіях, тощо), творчих об'єднаннях учнів початкової

школи, які пов'язані з відродженням народних ремесел і декоративно-прикладної творчості (рушникарства, вишивання, різьбярства та інших ремесел), у художніх гуртках, студіях, клубах, театрах тощо [5, с. 65].

Сприяють естетичному вихованню учнів молодшого шкільного віку екскурсії на природу, вечори і ранки, присвячені життю і творчості видатних українських і зарубіжних композиторів та виконавців, видатних художників, виставки, свята та інше.

Таким чином, в учнів початкової школи пробуджується інтерес до мистецтва, відбувається залучення до музики та художньо-творчої діяльності. Початкова ланка освіти покликана сформувати в учнів цілісне світосприймання і світовідчуття, забезпечити розвиток естетичних ідеалів і смаків, культури відповідальності за збереження культурних надбань суспільства.

У молодшому шкільному віці формуються основи естетичної культури особистості засобами мистецтва, що забезпечується на уроках читання, музики, образотворчого мистецтва, хореографії; а також здійснюється не лише в процесі навчання, але і в позаурочний час: шляхом організації самостійного читання художньої та науково-популярної літератури, участі у гуртках художньої самодіяльності, перегляду телепередач, відвідування кіно, театру, цирку, концертів та фестивалів.

Висновок до першого розділу

Шляхом аналізу наукової літератури з'ясовано сутність понять «естетичне виховання», «естетичний розвиток учнів початкової школи», «естетична культура особистості». Досліджено, що естетичне виховання в закладі загальної середньої освіти починається з початкової школи в процесі вивчення мови, літературних творів, а також на уроках музичного мистецтва, образотворчого мистецтва і природознавства.

Основний напрям цієї роботи зводиться до практичного ознайомлення учнів початкової школи з різними видами мистецтва, привчання до їх естетичного сприйняття і простих естетичних думок. Формування естетичних уявлень, понять і смаків учнів молодшого шкільного віку, досить складне педагогічне завдання. Дуже важливо в початковій школі збагатити учнів уявленнями про художні засоби передачі настрою людини, які використовуються в образотворчому мистецтві.

Естетичне опанування світу об'єднує в своєму змісті такі тісно пов'язані процеси, як його сприйняття, духовну переробку й практичне перетворення у відповідності з потребами суб'єкта. Виходячи з цього, естетичну культуру особистості розглядають як органічну єдність розвитку естетичної свідомості людини і її здібностей до естетичної творчості в різноманітних видах життєдіяльності. Таким чином, структуру естетичної культури складає естетична свідомість, культура та естетичні здібності до творчості.

Розвинена естетична свідомість особистості включає в себе перш за все розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання і чуттєва частина естетичного смаку) і естетично розвинений розум, або інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання).

Доведено, що естетичне сприйняття розвивається успішно, коли здійснюється систематичне спілкування з творами мистецтва. В процесі естетичного сприйняття нерідко виникають судження про побачене і почуте. Естетичні судження пов'язані з генетичною оцінкою всього твору, його змісту, втілення в художніх образах. Естетичні судження фіксують в словах те, що являється джерелом і суттю естетичних переживань. В естетичному сприйманні твору мистецтва визначається дві властивості: безпосередність естетичного сприймання та його цілісність.

Формування естетичної культури – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості до повноцінного сприйняття і правильного

розуміння прекрасного у мистецтві й дійсності. Він передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів і переконань, забезпечує задоволення від того, що є дійсно естетично цінним. Одночасно з цим у учнів початкової школи виховується прагнення й уміння вносити елементи прекрасного в усі сторони буття, боротись проти всього потворного, низького, а також готовність до посильного виявлення себе у мистецтві.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Сутність і структура естетичної культури особистості учня

В суспільстві постійно здійснюється розвиток і зміна явищ матеріальної і духовної культури у взаємодії їх змісту та форми. Людина відображає реальну дійсність у єдності і протилежності не тільки раціонально, за допомогою узагальнень і понять, а й емоційно, шляхом створення художніх образів. Їх естетичне ставлення характеризується категоріями прекрасного, піднесеного, трагічного, комічного, потворного. Естетика як наука вивчає суть і закономірності розвитку естетичних явищ в природі, суспільстві і людській діяльності.

Реально оцінити оточуючі явища, дати їм свою оцінку зможе тільки людина з високим рівнем сформованості естетичної культури. Термін «культура» (від лат. *Cultura* – оброблення, виховання, освіта, розвиток, шанування), специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, уявлень в продуктах матеріальної і духовної праці, в системі соціальних норм і закладів, в духовних цінностях, в сукупності ставлення людей до природи, між собою і до самих себе [57, с. 504].

Культуру зазвичай поділяють на матеріальну і духовну відповідно до двох основних видів виробництва – матеріального і духовного. Найбільше цікавить духовна культура людини, а саме – естетична культура, що є предметом дослідження естетики. Являючись філософською наукою, естетика вивчає дві взаємопов'язані площини явищ: сферу естетичного, як специфічне виявлення ціннісного ставлення людини до світу і сферу художньої діяльності людей. Естетика – наука про національно, класово,

історично зумовлену суть загальнолюдських цінностей, їх створення, сприйняття, оцінку і опанування [77, с. 43].

Згідно з положеннями, висловленими в естетиці, природа естетичного і його різноманітність у реальності й мистецтві, принципи естетичного ставлення людини до світу, суть і закономірності мистецтва – такі основні питання естетики. Тільки людина з високим рівнем естетичної культури пізнає світ за найбільш загальними принципами опанування світу за законами краси. Якщо розглядати естетичну культуру як частину культури суспільства, то слід зазначити, що вона характеризує стан суспільства з точки зору його здатності забезпечувати розвиток мистецтва й естетичних відносин.

Ядром естетичної культури є мистецтво, як діяльність, що породжує художні і об'єктивізує естетичні цінності. Елементами естетичної культури є художня самодіяльність, народне мистецтво, фольклор, архітектура, дизайн, художня [77, с. 37].

Естетичні принципи, вироблені в дизайні, поширюються на організацію природного середовища, ландшафти якої набувають і самостійну естетичну цінність, так виникає логічна естетика. Вчені О. Беляєв, Н. Киященко, Н. Лейзеров зазначають, що естетична культура охоплює й соціальну сферу життєдіяльності людей: культуру побуту, дозвілля. Отже, естетична культура характеризує не тільки суспільство, а головне – індивіда. Для того, щоб стати суб'єктом естетичної культури, людина повинна оволодіти системою естетичних відносин і цінностей, що склались [53, с. 304].

Останнім часом у науковій літературі поняття «естетична культура» утвердилось як загальна характеристика рівня засвоєння й перетворення світу й самої людини за законами краси. Вона органічно включає в себе як всі елементи естетичного духовного споглядання, так і всі здібності естетичної творчості. В загальному вигляді визначаючи естетичну культуру, можна погодитись з філософом І. Гончаровим, який розглядає її як систему

«засобів і продуктів, за допомогою яких людина естетично опановує світ» [21, с.120].

Естетичне опанування світу об'єднує в своєму змісті такі тісно пов'язані процеси, як його сприйняття, духовна переробка й практичне перетворення у відповідності з потребами суб'єкта.

На думку Н. Миропольської, естетична культура містить у собі такі компоненти:

- естетичне сприймання – здатність виділяти в мистецтві і житті естетичні якості, образи і переживати естетичну культуру;
- естетичні емоції та почуття – емоційні стани, що викликаються оцінним ставленням людини до явищ дійсності і мистецтва;
- естетичні потреби – потреби в спілкуванні з художньо-естетичними цінностями, в естетичному переживанні;
- естетичні смаки – здатність оцінювати витвори мистецтва, естетичні явища з позицій естетичних знань і ідеалів;
- естетичні ідеали – соціальні та індивідуально-психологічно зумовлені уявлення про досконалу красу в природі, суспільстві, людині, мистецтві; художні вміння, здібності в галузі мистецтва [58, с. 26].

Естетичну культуру особистості учня початкової школи утворюють такі компоненти як: естетична свідомість, естетичні потреби, естетична діяльність.

Естетична свідомість – сукупність поглядів, знань, суджень, оцінок, ідей, ідеалів. Її основою є естетичне сприймання – процес відображення сутності предметів і явищ естетичної дійсності, співвідношення сприйнятого. Як зазначають Л. Левчук, В. Панченко, О. Оніщенко – автори підручника «Естетика», розрізняють два рівні естетичної свідомості: повсякденний, побутовий і теоретичний. Повсякденний рівень складають естетичні емоції, переживання; теоретичний – естетичні оцінки, судження, погляди, теорії, ідеали [28, с. 399].

Розвинена естетична свідомість особистості включає в себе перш за все розвинену естетичну чуттєвість (естетичне сприйняття, емоції, переживання і чуттєва частина естетичного смаку) і естетично розвинений розум, або інтелект (раціональна частина естетичного смаку, естетичний ідеал, естетичні потреби, погляди, переконання) [33, с. 18].

Складовими частинами здібності до естетичного сприймання виступають такі властивості особистості, як: зацікавленість, допитливість, витримка, терпіння і т. ін. Вони сприяють формуванню уміння бачити, чути, спостерігати [39, с.22].

Досвід наукових пошуків І. Гончарова, котрі висловлені в його праці «Принципи естетики», свідчить, що естетичне сприйняття розвивається успішно, коли здійснюється систематичне спілкування з творами мистецтва. В процесі естетичного сприйняття нерідко виникають судження про побачене і почуте. Естетичні судження фіксують в словах те, що являється джерелом і суттю естетичних переживань. В естетичному сприйманні твору мистецтва визначається дві властивості: безпосередність естетичного сприймання; його цілісність [21, с. 120].

Безпосередність – важлива якість повноцінного естетичного сприймання. Адже саме наочне, чуттєве, образне вираження ідеї у словах, у звуках, кольорах складає специфіку мистецтва в порівнянні з науковим пізнанням.

Під цілісністю сприймання твору розуміють досягнення його як єдності. Людина, що сприймає художній твір, повинна вміти завжди відчувати у творі єдину лінію розвитку, яка втілює ідейний зв'язок окремих частин, епізодів подій. Естетичне сприймання учнів розвивається по мірі зростання їх загальної культури, розширення кола знань в культурі, науці, літературі, мистецтві. Для естетичного сприймання має значення і розумове зростання школяра, його навички аналізу, синтезу, порівняння.

Тонкість почуттів, переживань, емоційно-естетичного ставлення до оточуючого світу і до самого себе залежить від культури почуттів і

сприйняття. Чим тонші сприйняття, чим більше бачить і чує людина в оточуючому світі відтінків, тонів, напівтонів, тим глибше виражається емоційна оцінка фактів, предметів, явищ, подій, тим ширший емоційний діапазон, який характеризує духовну культуру людини [5, с. 65].

Естетичне сприйняття є початковим моментом у формуванні естетичного ставлення до дійсності, тобто первісним пізнанням явищ. Виражається воно в загальній спостережливості, в здібності помічати прекрасне і звертати на нього увагу. Що саме сприймається і як визначається особистісними особливостями школяра. Тонка поетична натура по-особливому бачить світ.

Хоча естетичні враження виникають тільки в результаті безпосереднього контакту особистості із значущими об'єктами, досвід показує, що цього ще не достатньо: бачити просто навколишнє та бачити його красу – речі різні.

Характер сприйняття залежить від того, що ми виокремлюємо у сприйнятому та як, в якому напрямі його осмислюємо. Тому важливе налаштування на виявлення та фіксацію саме естетичних ознак, на сприйняття з метою оцінити естетично.

Відтак учні початкової школи повинні не тільки сприймати прекрасне, але й розуміти, оцінювати твори мистецтва, вчинки людей, тобто необхідно формувати естетичне судження. В процесі оцінювання відбувається порівняння сприйнятого з раніше вже оціненими предметами або з еталонними образами, які відклалися у смаках учнів як уявлення про те, якими повинні бути окремі сторони життя, для того щоб задовольняти їх естетичну потребу в досконалості.

Починаючи з несміливих і часто безпідставних «добре», «погано», «подобається», «не подобається», оцінки поступово набувають більш визначений характер, що дозволяє говорити про здатність особистості правильно розуміти і оцінювати прекрасне [49, с. 26].

Найбільш повна і закінчена форма естетичного судження знаходить вияв у естетичному ідеалі – основному зразку, з позиції якого людина оцінює навколишню дійсність, людей, їх вчинки. Естетичний ідеал відображає уявлення людини про красу, тобто це мета, до досягнення якої прагне людина, і разом з тим це основний критерій, з позиції якого оцінюється навколишня дійсність, особистість людини, її поведінка, вчинки.

Естетичне сприйняття нерозривно пов'язане з естетичною культурою, які виникають у процесі сприйняття прекрасного і відбивають ставлення людини до прекрасного.

За впливом на життєдіяльність всі емоції поділяються на дві групи:

- стеничні, що підвищують життєдіяльність організму і дієздатність людини;
- астеничні, що знижують дієздатність людини [45, с. 31].

Добре організованим навчальним заняттям притаманні стеничні емоції, але в певних умовах і в окремих учнів можуть виявлятися і астеничні емоції. Емоційний тонус і переважання стеничних або астеничних емоцій може закономірно виявлятися в учнів в найрізноманітніших видах діяльності, іноді перетворюючись в їх особистісну й характерологічну рису.

Емоційний відгук на витвір мистецтва завжди своєрідно забарвлений. При сприйманні твору мистецтва – радість, обурення, сум (за героїв), ненависть (до злодія), глибоке хвилювання з приводу подій, що сталися, потрясіння з приводу трагічної розв'язки обов'язково пов'язані зі своєрідною художньою радістю від глибокого втілення в досконалій формі близької й важливої ідеї.

Таким чином, естетична насолода, що виникає в зв'язку з досконалістю художнього образу, тобто єдності ідеї й її втілення – обов'язкова умова естетичного сприймання [36, с. 26].

Творчий характер естетичної культури людини проявляється як в матеріально-виробничій діяльності, так і в ідеальній, уявній формі – в її естетичних ідеалах. Наявність останніх свідчить про досить високий

розвиток естетичної культури, уявлень і фантазії людини, про її певний досвід у розумінні предметного світу, людей, їх поведінки, взаємовідносин між індивідами, а також між ними і суспільством в цілому. В ідеалах людини знаходять найбільш завершене з точки зору конкретної особи вираження її інтересів, мети її розуміння прекрасного [21, с.120].

Естетичний ідеал – частина загальнокультурного ідеалу, соціального, морального й пізнавального. Істина, добро, краса – три складові ідеалу.

Про естетичну вихованість особистості, крім естетичної свідомості й естетичного інтелекту свідчать також естетичні здібності. Найчастіше їх визначають як синтез властивостей особистості, що відповідає вимогам діяльності й забезпечує досягнення в ній (С. Рубінштейн, Б. Ананьєв, В. Мясищев, О. Ковальов, Г. Костюк та ін.).

Здатність естетичного сприймання дає змогу особистості, не відриваючись від конкретно-чуттєвих особливостей предмета співставити їх з розумінням його змісту і створити в своїй свідомості найбільш повний, цілісний образ предмета.

Естетична культура виражаються у співпереживанні, хвилюванні особистості, насолоді від сприйнятого. На основі естетичного сприймання формуються естетичні погляди — думки, судження, уявлення про прекрасне і потворне, які є основою ставлення до явищ буття загалом і явищ мистецтва зокрема. Спираючись на естетичні погляди, особистість вихованця визначає для себе естетичний ідеал — соціально обумовлений взірць досконалості, який є орієнтиром в оцінюванні естетичних явищ і власної художньо-творчої діяльності. Естетична культура виражаються у хвилюванні людини, насолоді. Це досить складне явище, яке відбиває багатство індивідуального духовного життя особистості. Естетична насолода спонукає людину ходити в театр, слухати концерти, відвідувати картинну галерею. Де не має естетичної насолоди, там не має і художнього сприймання, а є лише ознайомлення, спостереження.

Тому естетична культура, естетична насолода несе в собі величезну силу впливу на особистість.

Поряд з іншими потребами, особистість учня початкової школи має й естетичні потреби. Естетичні потреби – внутрішня необхідність в осягненні певних естетичних цінностей і розвитку певних умінь. Маючи у своїй основі естетичну культуру – спричинені взаємодією з естетичними цінностями (творіннями природи і людського таланту) емоції особистості, естетичні потреби втілюються в естетичних смаках – здатності учня молодшого шкільного віку до індивідуального відбору із сукупності естетичних явищ і предметів тих, які найбільше відповідають її поглядам та ідеалам, породжують позитивні відчуття в процесі сприймання.

На базі конкретних естетичних знань сприйняття, культури, ідеалів, суджень і понять формується естетичний смак, під яким розуміють стійке емоційно-оцінне ставлення людини до прекрасного, що носить вибіркового характер. У відповідності з особливостями розвитку і виховання у кожної людини виробляється свій особистий смак в тій чи іншій галузі.

Формування в учнів початкової школи здатностей сприймати і правильно розуміти прекрасне в оточуючій дійсності та в мистецтві, процес формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей і дарувань у різних галузях естетичної діяльності – це процес формування естетичного досвіду особистості [53, с.130].

Необхідним складовим елементом освіти П. Блонський вважав розвиток правил естетичного смаку, естетичних почуттів, взагалі розуміння істинної краси оточуючого світу. Якщо «школа без техніки – архаїзм», то «школа без мистецтва – потворна школа». Школа повинна дати учням загальний орієнтир в живописі, музиці, поезії, а головне – постійно спонукати до естетичної творчості [8, с. 263].

Проблема формування естетичного смаку розглядається не тільки як здатність спостерігати, а й здатність людини творити власноруч. Таку думку відстоювали дослідники В. Давидов, Ш. Германа, Д. Ельконіна, Н. Киященко

та ін. [53, с. 304]. Зазначені автори стверджують, що навчитися добре розуміти та оцінювати естетичне можливо лише розвиваючи творчі можливості дитини у всіх сферах людської діяльності.

На думку відомого психолога П. Якобсона розвиток естетичного смаку є важливим, тому що він здатний в певний мірі вплинути на духовний світ дитини та формування її особистості. Підтвердженням цього може бути прояв у деяких дітей грубощів, вульгарності, смакової несамостійності, відсутність відчуття міри, недостатня емоційна чуйність та гнучкість, що свідчить про недостатність естетичного виховання. Розглядаючи естетичний смак, як комплексну здатність індивіда сприймати, переживати та оцінювати естетичне в дійсності, вчені не виключають індивідуальних особливостей прояву його складових у кожної окремої особистості. Саме завдяки цьому смакова оцінка має індивідуальне забарвлення, а естетичний смак набуває суб'єктивного характеру [33, с. 428-431].

Деякі дослідники зазначають, що саме культура є певною базою для формування естетичного смаку. Так, Ш. Герман, В. Скатерщиков розцінюють естетичний смак як результат емоційно-почуттєвої діяльності. На їхню думку, таку культуру сприяють осмисленню предмета та явища, спираючись на свої враження про них [19].

Цю думку поділяє П. Якобсон, зазначаючи, що весь комплекс вражень від предмета, ситуації чи явища синтезується з нашими уявленнями про подібні речі, з нашими знаннями про них, безпосередньо впливаючи на органи чуття, виступає, як єдиний процес сприймання даного об'єкта [19, с. 75].

Складовими естетичного досвіду є: естетична культура, естетичний ідеал, естетичні погляди, смаки, інтереси, потреби, естетична діяльність [19, с. 167].

Естетична діяльність – безперервний процес формування і реалізації певних творчих умінь, навичок, здібностей, гармонізації себе і світу. З огляду на це естетичне виховання можна розглядати як системну діяльність,

спрямовану на розвиток чуттєвої сфери особистості, її умінь сприймати, оцінювати явища естетичної дійсності за законами краси, збагачувати у процесі їх сприймання свій внутрішній світ, оволодівати законами творчості і творити. Важливою складовою цього процесу є естетична освіта – процес засвоєння мистецьких знань, умінь і навичок.

Естетична діяльність – це система видів діяльності, специфіка яких визначається співвідношенням цілей перетворення та характером того об'єкта дійсності, на який це перетворення спрямоване. Мета естетичної діяльності — перетворення дійсності за законами краси, тобто за законами ритму, симетрії, пропорції, гармонії тощо. Це пов'язує естетичну діяльність з діяльністю творчою, яка акцентує на перетворюючому характері впливу, естетичний намір вносить якісний сенс, «зверхідею» цього перетворення [28, с. 399].

Відтак, якщо предмет не залишає учня байдужим, його емоційне ставлення переходить в активно-дійове ставлення, прагнення зберегти те, що подобається, примножити красу, передати її іншим (намалювати, описати в віршах, скласти казку і таке інше). Так з'являється естетична діяльність. В її результатах естетичне ставлення до світу знаходить своє предметне втілення, свою матеріалізацію. Створені за законами краси предмети є важливим показником рівня естетичного розвитку, естетичної культури людини. Тому естетична діяльність – важливий компонент естетичної культури особистості.

Науково-теоретичні висновки й узагальнення практичного досвіду, на думку В. Іванової, свідчать, що кількісними і якісними критеріями оцінки ефективності естетичної діяльності дітей можуть бути: рівень сформованості мотиваційного компонента естетичного виховання; рівень сформованості інформаційного компонента естетичної культури; рівень оціночних суджень учнів початкової школи щодо задоволення їх естетичних запитів; загальний рівень сформованості естетичної культури [34, с. 172].

Отже, *естетична культура особистості* – органічна єдність розвитку естетичної свідомості особистості та її здібностей до естетичної творчості в

різноманітних видах життєдіяльності. Таким чином, структуру естетичної культури особистості складає естетична свідомість, та естетичні здібності до творчості. Складники естетичної культури (естетичне сприйняття, естетичне ставлення, естетична культура, естетичне судження, естетичний ідеал, естетичний смак, естетична діяльність) визначаються розумовою, моральною, емоційною, духовною діяльністю особистості й зумовлюють істотні зміни в її світосприйнятті, переконаннях, поведінці, сприяють естетичній діяльності зростаючої особистості, розвитку її творчих сил та здібностей відповідно до об'єктивних законів розвитку краси.

Формування естетичної культури учня початкової школи – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості учня до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві й дійсності, що передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів і переконань, забезпечує задоволення від того, що є дійсно естетично цінним. Одночасно з цим у учнів початкової школи виховується прагнення й уміння вносити елементи прекрасного в усі сторони буття, боротись проти всього потворного, низького, а також готовність до посильного виявлення себе у мистецтві.

Відповідно до структури естетичної культури особистості учня визначено такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний.

Когнітивний компонент висвітлює рівень інтелектуального розвитку особистості, знання, які учень початкової школи має з питань мистецтва та естетичної культури, перш за все певні естетичні знання, широта кругозору тощо.

До емоційно-мотиваційного компоненту ми відносимо адекватну самооцінку, позитивно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва, естетичні уподобання особистості учня молодшого шкільного віку, естетичні ідеали, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції.. Ця група показників є дещо важчою для

вимірювання, тому що базується на суб'єктивних судженнях учасників експерименту.

Під діяльнісно-практичним компонентом ми розуміємо зовнішній прояв двох попередніх та груп компонентів у аксіологічній діяльності особистості, тобто її зовнішні вияви, стиль спілкування та його мотивацію як у формальній обстановці, так і позаформальній, вияв естетичного смаку у практичній діяльності, вияв нахилів до творчої діяльності, здатність до контролю та самооцінки виконаного тощо.

Виховання прекрасного означає не лише формування відповідних критеріїв оцінки естетичних смаків, а й гуманізацію людини.

Усі ці якості формуються в учня молодшого шкільного віку під час виконання естетичної діяльності.

Аналізуючи існуючі наукові дослідження з даної проблеми можна зробити висновок, що до сьогодні не існує спільної думки щодо критеріїв та показників сформованості естетичної культури [42, с.147].

Причиною цього є різнопланова характеристика. Однак, ми вважаємо, що можна отримати в цілому адекватне уявлення про рівень розвитку естетичної культури респондента, якщо брати до уваги достатньо велику кількість естетично значущих показників його розвитку. Виходячи з того, що під естетичним смаком слід розуміти властивість особистості, яка полягає у здатності до оцінювання естетичних об'єктів на основі інтеріоризованих естетичних нормативів суспільства і стимуляції до орієнтованої на ідеал естетичної діяльності, при визначенні критеріїв сформованості естетичних смаків учнів початкової школи, ми вважали за необхідне враховувати раціонально-ціннісні, емоційно-ціннісні та практично-ціннісні компоненти естетичної оцінки та критерії, які їх характеризують [67, с.75].

Термін «критерій» інтерпретується як умова, на якій заснована оцінка. Діючи як норма, критерій в дослідженні служить ідеальною моделлю, що виражає найвищий, найбільш досконалий рівень досліджуваного явища. У порівнянні з нею реальні явища можна встановити ступінь їх відповідності,

наближення до ідеалу. Критерієм може бути питання опитувальника, анкети, тести [67, с.80].

Критерії складаються з відповідних показників, що визначають сукупність вимог дослідження. Отже, використання критерію є ефективним за умови, що його зміст визначається за допомогою відповідних показників.

Таблиця 2.1

Критерії та показники визначення рівня сформованості естетичної культури в учнів початкової школи

Критерій	Показники
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> - Наявність в особистості знання про зміст понять «естетика» та «культура». - Знання про естетичну культуру учня.
Емоційно-мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> - Сформованість адекватної самооцінки, позитивно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва. - Наявність естетичних уподобань особистості учня молодшого шкільного віку. - Наявність естетичних ідеалів, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції.
Поведінково-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - Вияв естетичного смаку у практичній діяльності. - Вияв нахилів до творчої діяльності. - Здатність до контролю та самооцінки виконаного.

Показник – свідчення, доказ, ознака чогось; наочні дані про результати роботи, якогось процесу, дані про досягнення в чому-небудь; кількісна характеристика властивостей виробу; явище або подія, на підставі яких можна робити висновок про перебіг якого-небудь процесу [68, с.124].

Зміст критерію за своїм охопленням ширше, ніж зміст показника, а показник є невід'ємною частиною критерію, і тому ступінь прояву, якісна сформованість, достовірність критерію виражаються конкретними показниками. За А. Семеновою, показники фіксують певний стан або рівень

розвитку конкретного критерію. На думку науковця, показник – це явище або подія, за якими можна судити про динаміку певного процесу [77, с.104].

Показник – доказ, ознака, свідчення чого-небудь; дані про результати роботи, діяльності. Рівень є ступенем досягнення у чому-небудь.

У нашому дослідженні, рівень – це ступінь досягнення результату навчання. Ми пропонуємо виокремлювати наступні рівні естетичної культури молодших школярів: високий, середній та низький. Кожен рівень характеризується наявністю чи відсутністю показників відповідно до критеріїв.

Л. Приходченко, пропонує застосування певного алгоритму при розробці критеріїв оцінювання, який складається із наступних етапів:

- визначення рівнів (високий, середній, низький), на яких має здійснюватися оцінювання, оскільки кожний з них передбачає відмінності у показниках;
- відпрацювання набору показників, що в сукупності характеризують рівень розвитку оцінюваної якості, параметра, результату;
- ранжування показників та оцінювання факторів їх вагомості;
- застосування показників [67, с.78].

Високий рівень (7–8 правильних відповідей відповідають – 3 балам) - учні запитання, даючи загальну характеристику колориту твору, і пояснюють логічний зв'язок між кольором – засобом вираження і змістом; пояснюють поєднання кольорів і предметів у композиції натюрморту, при аналізі використовуючи поняття та термінологію образотворчого мистецтва; вміють користуватися образною мовою при поясненні.

Середній рівень (6-5 правильних відповідей відповідають – 2 балам) - учні відповідають на запитання правильно, але не завжди можуть пояснити, чому вони так думають; дають загальну характеристику натюрморту; розуміють деякою мірою виражальну сутність кольору в натюрморті, але не можуть дати точне пояснення суті поєднання кольорів у композиційній структурі; володіють термінологією, поняттями образотворчого мистецтва,

але не завжди адекватно їх використовують; слабо використовують образні порівняння.

Низький рівень (4-0 правильних відповідей відповідають – 1 балу) - учні важко відповідають на поставлені питання, вимагають додаткових навідних опорних орієнтирів, аналізують несуттєві зв'язки між кольором і змістом натюрморту, слабо володіють поняттями та термінологією, не використовують образних порівнянь.

Ми вважаємо, що для встановлення рівня сформованості у молодших школярів естетичної культури засобам образотворчого мистецтва потрібно спиратись на такі показники, як повнота, системність та усвідомленість мистецьких знань.

2.2. Основні напрями, форми і методи естетичного виховання учнів початкової школи

Розвинений творчий потенціал виступає універсальним засобом самоствердження особистості на моральній основі. Наявність цих взаємозв'язків переконує, що ефективність як морального, так і естетичного розвитку учнів початкової школи залежить від уміння вчителя синтезувати їх у реальному освітньо-виховному процесі.

Завдання процесу навчання полягає у тому, щоб допомогти учню своєчасно і з дотриманням необхідних умов йти безперервно вперед, накопичуючи знання, збагачуючи розумовий розвиток, вдосконалюючи мислення й чуттєво-емоційне сприймання, озброюючи учня ефективними методами пізнання дійсності [39, с. 22].

Призначення вчителя полягає в тому, щоб він зумів організувати процес засвоєння учнями твору мистецтва таким чином, щоб вони не затримувались довго на стадії живого споглядання твору, а осмислювали

його зміст, форми і відповідності ідейному задуму твору, його естетичним якостям [39, с. 22].

Найбільш суттєвими напрямками естетичного виховання є:

1. Оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів.

Особливе значення в естетичному вихованні учнів початкової школи належить урокам образотворчого мистецтва. Воно дозволяє не тільки знайомити учнів початкової школи зі специфічним видом мистецтва, яке має свої засоби, свою мову, розширюючи тим самим знання і уявлення про мистецтво, але й включати учнів у художню діяльність з урахуванням віку учнів і особливостей розвитку їх особистості. Практична діяльність поєднує традиційну роботу на площині (малювання) з навичками об'ємно-просторового зображення і художньої орієнтації середовища (ліплення, художнє конструювання, архітектура).

Ознайомлення з творами образотворчого мистецтва історик, дослідник і педагог І. Демченко вважав необхідним етапом підготовки учня до образотворчої діяльності. Він стверджував, що учні здатні тонко відчувати настрої художніх картин. Мета занять з образотворчого мистецтва, підкреслював педагог, має полягати в тому, щоб «навчити учнів милуватися творами живопису, а також розкривати перед ними закони побудови зображення предметів і явищ» [19, с. 62]. І. Демченко підкреслював доцільність використання в освітньо-виховному процесі пейзажів, які передають красу природи рідного краю тощо.

В. Шацька підкреслювала, що «малювання – це якась притаманна всім учням потреба», тому вчити малювати необхідно не тільки обдарованих учнів, «які в подальшому можуть стати професійними художниками», а по можливості, усіх [94, с. 22].

2. Великі можливості на формування естетичної культури учнів початкової школи має організація факультативів.

3. Естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі.

Основні завдання позакласної та позашкільної роботи – це:

- а) залучення учнів початкової школи до прекрасного;
- б) ознайомлення їх з творами мистецтва;
- в) організація естетичної діяльності учнів.

Одні форми роботи охоплюють великі групи учнів, інші – задовольняють їх індивідуальні запити, нахили, інтереси: мистецтвознавчі гуртки любителів живопису; лекторії, класи любителів мистецтва; олімпіади, конкурси, виставки, огляди талантів; організація і функціонування малих художніх музеїв.

4. Великі можливості впливу на формування естетичної культури учнів початкової школи має сім'я, але, на жаль, на базі мистецтва явно недостатньо спілкування учнів і батьків у сучасних умовах життя суспільства.

5. Спонування учнів початкової школи до естетичного самовиховання.

Виходячи з вищезазначеного естетичне виховання учнів початкової школи може здійснюватися через такі засоби, як твори мистецтва, природу, красу оточуючого світу та побуту.

Щодо методів виховання, слід враховувати фактори, які визначають їх вибір. Найсуттєвішими з них є:

1) Педагогічно обґрунтоване зіставлення методів виховання, які використовуються з метою, завданнями, змістом, принципами виховання, особливим принципом врахування індивідуальних і вікових особливостей учнів початкової школи.

2) Застосування в єдності методів формування свідомості, формування досвіду, суспільної поведінки, стимулювання діяльності і корекції поведінки, самовиховання.

3) Врахування своєрідності педагогічних ситуацій.

4) Аналіз впливу на особистість методів, які вже застосовувались.

5) Особливість учителя, його педагогічна рефлексія, яка передбачає усвідомлення мотивів своїх дій, уміння вирізняти особисті труднощі

школяра; здатність поставити себе на місце іншого, побачити те, що відбувається, очима учнів, адекватно оцінити результати роботи.

б) Забезпечення переходу методів виховання в методи самовиховання [4, с. 158].

М. Фіцула виділяє групу методів виховання почуттів. Серед них автор називає методи:

1) спеціальна опора на емоційність змісту, знаходження в ньому духовно близького, істотно важливого, рідного для школяра з метою збудження і розвитку в нього моральних почуттів;

2) вплив на культуру школяра шляхом виразності викладу, мовлення, міміки, жестів педагога;

3) залучення учнів початкової школи до активної навчальної і позакласної діяльності, що забезпечує переживання, радість пізнання, творчості, творіння;

4) вплив на культуру учнів початкової школи емоційністю обстановки;

5) вплив на культуру учнів початкової школи емоційністю стосунків між ними, вчителями, батьками, оточуючими людьми;

б) збудження культури фізичним впливом на учня (тактильний метод) [85, 544].

Вчений-педагог Д. Ліхачов особливо уважно розглядає два шляхи естетичного виховання учнів: естетичне виховання у процесі навчання; естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі.

Серед методів естетичного виховання виділяють три групи:

1) методи забезпечення естетичного сприймання (демонстрація, аналіз, повторне сприйняття);

2) методи практичного навчання (пояснення, показ, вправи);

3) методи художньо-творчої діяльності (обґрунтування задуму, виконання творчих завдань, критичний аналіз твору) [52, с. 177].

Уроки образотворчого мистецтва мають також велике значення в естетичному вихованні учнів початкової школи. Засобами живопису,

скульптури, графіки архітектури розкривається краса життя, природи, суспільства, виражаються найвищі думки, культура, прагнення людей, таврується все підле і ганебне. Здатність розуміти і відчувати прекрасне в образотворчому мистецтві. Вчитель повинен прищеплювати дітям любов та заохочувати їх до малювання, виконання графічних робіт на усіх уроках і в позаурочний час. Важливе місце в розвитку молодшого школяра займає образотворче мистецтво. «Твори образотворчого мистецтва, – писав В.Сухомлинський, – утверджують в юній душі культура величі й краси людини, підносять особистість в її власних очах» [81, с. 557].

На думку В. Сухомлинського «Мистецтво – це час і простір, в якому живе краса людського духу. Як гімнастика випрямляє тіло, так мистецтво випрямляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду» [80, с. 392].

Основним завданням занять образотворчим мистецтвом з дітьми молодшого шкільного віку є збагачення і уточнення дитячих уявлень про предмети і явища природи, про оточуючу дійсність, про життя людей, про рідну країну. Знайомлячи дітей з образотворчим мистецтвом, необхідно заохочувати їх до занять малюванням та іншими видами цього мистецтва. Тільки на цій основі можна розвивати поступово усвідомленні естетична культура, художній смак, які необхідні дитині для творчості. Образотворче мистецтво сприяє розвитку особистісних якостей, таких як відчуття краси та гармонії, здатності емоційно відгукуватись на різноманітні вияви естетичного у навколишньому світі, вміння бачити прекрасне у спостережуваних явищах та усвідомлювати його, потреби в спогляданні та милуванні.

На уроках образотворчого мистецтва дітей знайомлять з різними жанрами: живописом, архітектурою, скульптурою, графікою декоративно-прикладним мистецтвом. Декоративно-прикладне мистецтво – особлива галузь художньої діяльності, у продуктах якої досягнення практичної мети органічно зливається з формальним рішенням, що має естетичну значущість.

Цей вид мистецтва є одним із найдавніших видів художньої творчості, який активно розвивається. Він існує у предметах побуту, які створені за законами краси. Ці речі є не тільки корисними, але й прекрасними, вони мають свій стиль та художній образ, який відтворює їх призначення і несе узагальнену характеристику типу життя й світогляду народу та епохи.

Декоративно-прикладне мистецтво є національним за своєю природою, воно народжується із звичаїв, навичок, вірувань народу і безпосередньо наближається до його виробничої діяльності та побуту [26, с. 138-139].

Позитивною особливістю цього мистецтва є залучення дітей до прекрасного через різноманітні форми, які органічно влітаються в повсякденне життя, побут, одяг, житло родини – розмальовані декоративні тарілки, різьблені з дерева речі, художні вироби з глини (гличики, миски, макітри, малі форми скульптури, кахлі), прикраси одягу, різні види тканини.

Цінність будь-якого мистецтва, зокрема і народного, визначається багатством засобів, за допомогою яких втілюються певні ідеї. У цілому саме у співвідношенні мистецтва з життям виявляється його естетична цінність як могутнього засобу освоєння і перебудови світу. Тому звернення до національного є на сьогодні одним із головних засобів нашого самозбереження.

Використання декоративно-прикладного мистецтва в освітньому процесі є суттєвим вкладом у формування морально-естетичного світогляду учнів початкової школи. Декоративно-прикладне мистецтво становить собою величезний досвід розвитку народу та його культури, формує глибоку повагу до джерел, розвиває патріотичну культуру і переконання як результат розуміння своєї належності до нації.

Теоретичний аналіз і емпіричне дослідження дозволили виділити такі основні напрями естетичного виховання учнів початкової школи на уроках трудового навчання:

- 1) створення сприятливих умов праці;
- 2) постановка мети праці;

- 3) вибір об'єкта праці;
- 4) естетичний аналіз предметів праці.

Трудове навчання завжди тісно пов'язане з естетичним вихованням. Естетичне ставлення до дійсності включає в себе не тільки естетичні переживання, смаки тощо, а й естетичну діяльність і насамперед естетику праці [39, с. 27].

Естетичне виховання на уроках праці в значній мірі пов'язано з вибором об'єкта праці. Це перший етап підготовки дітей до виконання трудового завдання та перший крок естетичного впливу на них.

Ефективність його завжди залежить від того, наскільки педагогічно правильно вчитель його організовує, наскільки активно залучить учнів початкової школи до участі у виборі об'єкта праці, які вимоги пред'явить до наміченого для виготовлення виробу. Здійснюючи систему естетичних впливів на учнів початкової школи на уроках праці, слід виділити в трудовому процесі такий етап, як естетичний аналіз виробу-зразка, тобто розгляд його з точки зору того, що в ньому є предметом нашого естетичного відношення.

Завдання естетичного аналізу – дати розгорнуту естетичну оцінку виробу у словесній формі.

Значення цього етапу не викликає сумнівів, оскільки в процесі аналізу :

- школяр вчиться чітко висловлювати своє естетичне судження про предмет; формулюючи своє висловлювання, він прагне глибше осмислити особливості предмета та сутність свого ставлення до нього;
- систематично висловлюючи свою думку, він активно вправляє свій естетичний смак;
- постійно порівнюючи свою оцінку з оцінкою інших, особливо з оцінкою вчителя, учень збагачує свої уявлення про красу предметів[27, с. 205].

Можливості естетичного виховання на уроках трудового навчання дуже широкі і різнобічні. На трудових заняттях потрібно виробляти трудові навички та естетичне ставлення до праці.

Дітям слід надати широку можливість творити – виготовляти вироби, що вимагають розуміння креслення і правильної розмітки матеріалу, якісної обробки його, продуманого монтажу, певного смаку при підборі оздоблювального матеріалу.

До сприятливих умов перш за все відносяться: гігієнічні умови – просторий, світлий клас, колірне рішення; естетика робочого місця – висока якість інструментів, обладнання, матеріалів. Постановка мети праці повинна бути використана як чинник естетичного впливу на учнів початкової школи. Чим яскравіше і цікавіше мета, тим результативніше праця учнів початкової школи.

Об'єкти праці повинні відповідати ряду вимог: привабливий зовнішній вигляд, насичення трудового процесу трудовими операціями, відповідність рівню розвитку дітей, різноманітність об'єктів праці і подальше застосування виробів. У процес естетичного аналізу предмету повинні бути включені всі учні [7, с. 192].

Найбільш привабливими для молодшого шкільного віку є такі види художньо-творчої діяльності: малювання, ліплення, хореографія, музика, театральна-художня діяльність, види ігрової діяльності. Саме ці види творчості сприяють розвитку уяви, фантазії, оригінальності мислення, здатності до перевтілення.

Естетичне виховання здійснюється і на уроках природознавства. Воно являє собою систему педагогічної діяльності, яка містить сприйняття й осмислення естетичних якостей природи під час спостережень на уроках, в позаурочний час.

Залучити дітей до краси природи – важливе завдання вчителя. В. Разумний стверджує, що великого значення в діяльності людини відіграє природа. Вона є величезним джерелом для естетичних переживань учнів

початкової школи. На відміну від творів мистецтва природа натуральна і мінлива. Картини природи завжди свіжі і натуральні, в них великий спектр фарб, який постійно змінюється в залежності від пори року, доби і погоди. Кожен момент оточуючого природного середовища має щось прекрасне.

Природа ушляхетнює культуру, впливає на весь духовний світ дитини. Феєрія фарб заходу сонця на морі, різнобарв'я квітів і відблиск снігу – все це постійно, з перших наших кроків накопичує наші переживання. Вони досить звичні для нашої психіки, так органічно переплетені з першими і неусвідомленими дитячими враженнями, що створюється ілюзія вічності культури краси природи. Це звичайно є результатом виховання.

Таке виховання пов'язане, перш за все, з тим, що увага дитини звернена на дивовижну красу природи, на досконалість її форм, фарб, ліній, на органічність і цілісність її творінь. Ця увага базується на невичерпній допитливості дитини, на кожному кроці який відкриває перед нею світ, із дивуванням сприймаючою чудо прекрасного в природі [36, с. 59].

Природа – це один з факторів, що впливає на розвиток і формування естетичних почуттів, невичерпне джерело естетичних вражень і емоційного впливу на людину. Естетичні культура – це чуття краси в явищах природи, в праці, в гармонії барв, звуків, рухів і форм. Гармонійна злагодженість в об'єктах цілого та частин, ритм, консонанс, симетрія викликають насолоду, яка глибоко переживається та вшляхетнює душу.

Аналіз програми з природознавства початкової школи показав, що в ній передбачені такі форми організації навчальної роботи, які дають учителеві можливості для естетичного виховання: уроки милування природою, екскурсії, прогулянки, проведення спостережень над змінами у природі, практичні заняття на пришкольніх ділянках, куточках живої природи. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дітей бачити, розуміти красу природи, цінувати та оберігати її, розвивати естетичні смаки, судження, культуру.

Серед різноманітних засобів формування особистості, що широко обговорюється у вітчизняній та зарубіжній науково-методичній літературі, важливе місце належить урокам читання. Їх різноманітний вплив на естетичне виховання дітей набуває дедалі ширшого визначення в теорії та практиці школи. Читання є процесом пізнання оточуючого світу через мову. Кожний предмет, явище дійсності, людські риси, культури, думки позначаються певними словами. Дитина, навчившись говорити, несвідомо оволодіває номінативною функцією слова.

Кожне слово для неї позначає певний об'єкт дійсності. Навчившись читати, учні початкової школи зустрічають вже відомі їм слова у різних контекстах. Одне й те саме слово може виконувати різні функції залежно від його вживання в епічних, ліричних чи драматичних творах. На основі сприймання одного й того самого слова в різному контексті, в уяві дитини виникають різні образи. Таким чином розвивається творча уява школяра, поширюється його емоційно-чуттєвий досвід, набувається нова інформація, зростає інтелект [22, с. 247].

Художня література – це мистецтво слова. Воно естетично відображає світ у художньому слові. Художня література порівняно з іншими видами мистецтва найбільш повно і всебічно відображає дійсність. Читаючи художню літературу, учні початкової школи пізнають красу рідного слова, специфіку художньої мови. Читаючи літературні твори, учні пізнають процес розвитку мистецтва слова, свою історію, красу людських взаємин, у них виникає естетичне ставлення до літературних героїв, природи, науки, суспільних процесів, прагнення наслідувати їх.

Слово вчителя допомагає учням правильно сприймати твір, відчутти силу і красу його образів, зрозуміти естетичні погляди нашого народу. Використовуючи епітети, метафори, порівняння, уособлення тощо, автори художніх творів створюють живу картину дійсності. Учні початкової школи не мають великого досвіду спілкування з художньою літературою. Вони

вперше серйозно і послідовно звертаються до неї на уроках читання і в процесі позакласної роботи з читання.

Уроки читання збагачують дитину знаннями, які пробуджують її культуру, викликають у неї бажання стати кращою, зробити щось добре, допомагають усвідомити кращі людські риси: любов до природи, чесність, скромність, працьовитість, виховують моральні якості, культуру поведінки, формують особистість. Але зустріч із справді прекрасним приносить не лише культура милування і заспокоєння. Краса – це заклик жити та діяти, ставати кращими, добрішими. Успіх полягає в удосконаленні самого уроку. А вдосконалювати урок – обов'язок кожного учителя.

На уроках читання учні початкової школи аналізують художній твір. Аналіз літературного твору – невід'ємна частина цілісного пізнання, що базується на знанні тексту, загального характеру творчості письменника, розуміння спільних закономірностей літературної творчості. Творчий аналіз – засіб формування в дитини цілісного образного, емоційного, ідейного естетичного уявлення про твір [7, с. 191].

Джерелом естетичної дії літературного твору є його художність. Як зазначав В.Белінський, художній твір повинен представляти собою єдність історичного і естетичного [7, с.198].

Естетичність твору полягає в майстерності автора за допомогою виразних засобів показати красу природи, людських відносин тощо.

Таким чином, сутність естетичного виховання полягає в організації різноманітної художньо-естетичної діяльності учнів, спрямованої на формування у них здібностей повноцінного естетичного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві і житті, а також на вироблення естетичних понять, смаків та ідеалів, розвиток творчих задатків учнів початкової школи.

Висновки до другого розділу

Шляхом аналізу теорії та практики з проблеми дослідження з'ясовано, що ядром естетичної культури є мистецтво, як діяльність, що породжує художні і об'єктивізує естетичні цінності. Елементами естетичної культури є художня самодіяльність, народне мистецтво, фольклор, архітектура, дизайн, художня література [77, с. 37].

Також, естетична культура виражається у хвилюванні людини, насолоді та має свої критерії та показники.

В структурі естетичної культури особистості учня нами було визначено визначено такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. До кожного з них були розроблені критерії та показники, які допомогли визначити рівні (високий, середній та низький рівень) сформованості естетичної культури в учнів початкової школи.

Когнітивний критерій має такі показники: наявність в особистості знання про зміст поняття «естетика» та «культура»; знання про естетичну культуру учня.

Емоційно-мотиваційний: сформованість адекватної самооцінки, позитивно-ціннісного ставлення до дійсності та мистецтва; наявність естетичних уподобань особистості учня молодшого шкільного віку, естетичних ідеалів, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції.

Поведінково-діяльнісний: вияв естетичного смаку у практичній діяльності, нахилів до творчої діяльності, здатність до контролю та самооцінки виконаного.

Зміст критерію за своїм охопленням ширше, ніж зміст показника, а показник є невід'ємною частиною критерію, і тому ступінь прояву, якісна сформованість, достовірність критерію виражаються конкретними показниками.

Також, нами було визначено основні напрями, форми і методи естетичного виховання учнів початкової школи.

Найбільш суттєвими напрямками естетичного виховання є:

1. Оволодіння естетичними знаннями в процесі вивчення навчальних предметів.

2. Великі можливості на формування естетичної культури учнів початкової школи має організація факультативів.

3. Естетичне виховання у позакласній та позашкільній роботі.

4. Великі можливості впливу на формування естетичної культури учнів початкової школи має сім'я, але, на жаль, на базі мистецтва явно недостатньо спілкування учнів і батьків у сучасних умовах життя суспільства.

5. Спонування учнів початкової школи до естетичного самовиховання.

Серед методів формування естетичної культури виділяють три групи:

1) методи забезпечення естетичного сприймання (демонстрація, аналіз, повторне сприйняття);

2) методи практичного навчання (пояснення, показ, вправи);

3) методи художньо-творчої діяльності (обґрунтування задуму, виконання творчих завдань, критичний аналіз твору) [52, с. 177].

Таким чином, сутність естетичного виховання полягає в організації різноманітної художньо-естетичної діяльності учнів, спрямованої на формування у них здібностей повноцінного естетичного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві і житті, а також на вироблення естетичних понять, смаків та ідеалів, розвиток творчих задатків учнів початкової школи

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

3.1. Педагогічні умови формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва

У сучасних педагогічних дослідженнях, пов'язаних з проблемами вдосконалення функціонування педагогічних систем, підвищення ефективності освітнього процесу, важливо виявити, обґрунтувати та перевірити педагогічні умови, що забезпечують успішність реалізованих заходів. У загальному визначенні поняття «педагогічні умови» – це умови, у яких ефективно відбувається процес навчання [53, с. 140].

Для вирішення завдань із формування у молодших школярів естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва необхідним є дотримання таких педагогічних умов, як впровадження системи методів, завдань, вправ, орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної культури; організація процесу емоційно-асоціативного спостереження молодшими школярами за об'єктами та явищами й активізація естетичного сприймання та розуміння творів живопису, графіки та скульптури як еталонів ставлення до різних явищ життя та розвитку здатності до творчого самовираження мовою образотворення; використання комплексу мистецтв для регуляції та саморегуляції емоційного стану учнів початкової школи; дистанційний супровід підготовки вчителів до формування в учнів початкової школи естетичної культури як елемент підвищення їхньої професійної кваліфікації.

1. Впровадження системи оптимальних методів, завдань, вправ, орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної

культури учнів початкової школи, є першою педагогічною умовою. Визначення методів щодо формування естетичної культури базується на стрижневих поняттях педагогіки – вихованні й навчанні. О. Рудницька, зазначає, що «виховання так чи інакше включає елементи навчання, а організація навчання передбачає виховну спрямованість» [58, с. 25]. Вчена доходить висновку про важливість створення таких педагогічних ситуацій, які дають учням можливість не тільки отримати необхідні знання, але й особистісно пережити навчальний матеріал, виробити своє ставлення до нього і закріпити у процесі виконання спеціальних вправ. Формування естетичної культури можливе за умови організації взаємопов'язаних процесів навчання та виховання.

2. Організація процесу емоційно-асоціативного спостереження молодшими школярами за об'єктами та явищами й активізація естетичної культури та розуміння творів живопису, графіки та скульптури як еталонів ставлення до різних явищ життя та розвитку здатності до творчого самовираження мовою образотворення є другою педагогічною умовою формування у учнів початкової школи естетичної культури засобами образотворчого мистецтва. Для реалізації даної педагогічної умови доцільні наступні методи: організація активного спостереження за об'єктами та явищами, вербалізація змісту творів образотворчого мистецтва, фасилітована дискусія; проблемно-пошукові; художньо-творчі; ігрові; створення емоційно-виховних ситуацій. Л. Занков, розглядає спостереження як «цілеспрямоване, більш-менш тривале і планомірне сприйняття об'єктів і явищ навколишнього світу. При цьому сприйняття розглядається як основний компонент спостереження» [31, с. 56].

3. Використання комплексу мистецтв для регуляції та саморегуляції емоційного стану учнів початкової школи є третьою педагогічною умовою формування естетичної культури учнів початкової школи. Позитивні зміни в особистісному емоційному розвитку досягаються шляхом застосування методів саморегуляції емоційного стану, що дозволяють використовувати

можливості візуального мистецтва. Внутрішній світ дитини відображується у створюваних нею художніх образах. З метою формування компонентів естетичної культури доцільно використовувати завдання і вправи зазначеного спрямування, що охоплюють напрями роботи у живописі, графіці, скульптурі (ліпленні), передбачають конструювання з різних сучасних матеріалів, також рухову терапію, яка виконує роль релаксації. З огляду на вікові особливості учнів початкової школи такі завдання пропонується продумано та обґрунтовано переплітати з сугестопедичними, в основу яких покладено вплив засобами музики, інтонації голосу, жестів, міміки, слова. Особлива увага має приділятися розвитку самостійності у виборі тем та їх розкриттю, емоційності, виразності, оригінальності композиції.

Естетичне виховання в початковій школі трактується як цілеспрямований, організований процес формування естетичної культури учнів початкової школи, розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінувати прекрасне, поводитись культурно і гідно. Систематичний естетичний вплив на учнів у початковій школі сприяє формуванню в них естетичних почуттів, смаків, поглядів і художніх здібностей, вміння здійснювати це практично.

В образотворчій діяльності провідну роль відіграють механізми відображення і зображення. Тому і в інтегрованих програмах засвоєння учнями початкової школи правил, законів і аксіом з образотворчого мистецтва має бути обов'язковим. Володіння образотворчою грамотою, що є фундаментом будь-якого творчого процесу, – це конструктивно-знакова та формоутворювальна сторони образотворчої діяльності. Б. Неменський зазначає, що образотворче мистецтво як мова, точніше система мов, ґрунтується на таких вихідних елементах, як композиція, лінія, колір, об'єм, простір [60, с. 390].

За допомогою образотворчого мистецтва автор передає свої думки і переживання, які із залученням слова і звука повніше відобразатимуть

художню картину світу. Інтегроване викладання мистецтва давно цікавить українських науковців і практиків [60, с. 394].

Багато уваги приділяє цим проблемам авторський колектив під керівництвом Л. Масол (інтегрований курс «Мистецтво»). У світлі даних проблем актуальними нині постають теорія естетичного універсалізму (В. Личковах) та ідеї синергетики.

Провідне положення синергетики полягає в тому, що неупорядкованість не є тимчасовим явищем, яке треба подолати як недолік, а нормальним станом природних, соціальних і психологічних процесів. Аналогічно, самоорганізація хаосу знань – справа не лише систематизованих курсів і зусиль учителів, а й справа особистості учня. Мистецтво сприяє не тільки засвоєнню унікальних надбань людства, а, щонайперше, створенню власного духовного світу. Дане положення детермінує необхідність кардинально змінити погляди на викладання мистецтва [40, с. 994].

Так, якісно новий підхід до художньої освіти пропонує програма Л. Масол «Мистецтво» для початкової школи, яка ґрунтується на філософських ідеях поліцентричної інтеграції знань (С. Клепко). Її реалізація передбачає широке застосування принципів педагогіки співробітництва, варіативність творчої взаємодії вчителів (насамперед музики та образотворчого мистецтва).

Пошуки алгоритмів самостійного й оригінального поурочного втілення спільного для різних видів мистецтва тематизму під час синхронного опанування основ музичного та візуального мистецтв, збагаченого елементами синтетичних мистецтв – театрального, хореографічного, екранного, – обумовлює співтворчість педагогів з авторами програми в плані вибору навчально–виховного матеріалу в межах складання орієнтовних списків художніх творів для сприймання, аналізу та творчої інтерпретації.

Аналізуючи підручник для третього класу, складений за програмою «Мистецтво», бачимо, що концентрична будова дає змогу варіативно розширювати або зменшувати обсяг окремих концентрів залежно від потреб і

здібностей вчителя та учнів. Наприклад, у концентрі «Краса людської духовності» можна, на наш погляд, розширити розділ, присвячений природі та екології, або провести дану тематику наскрізно через матеріал всієї програми (оскільки саме природа, ставлення до неї є важливим аспектом для дітей даного віку).

Образотворчу діяльність учитель повинен самостійно поєднати з музикою, літературою, анімацією, оскільки багато подібних творів присвячено саме природі (наприклад: М. Глінка «Жайворонки»; В. Рєбіков «Ведмідь»; Е. Гріг. «Пташка»; П. Чайковський «Підсніжник»; Д. Павличко «Пташка»; М. Познанська «Мій квітничок»; С. Жупанин «Сонячні промені»; У. Дісней «Бембі» та ін.) [65, с. 38].

Під час дослідницько-експериментальної роботи було проведено опитування вчителів початкової школи закладів загальної середньої освіти № 8, 11, 22 м. Рівне, яке охопило 58 педагогів. Метою цього дослідження було з'ясувати ставлення педагогів до використання образотворчого мистецтва на уроках у початковій школі.

Ми хотіли виявити характерні труднощі, що виникають у вчителів початкової школи при підготовці таких занять. Результати опитування дали такий результат: близько 90% вчителів до даного виду роботи відносяться позитивно, лише 28% опитаних вказали, що використовують твори мистецтва і залучають учнів до образотворчої діяльності на інших уроках систематично або досить часто; 15% – час від часу; 3% – іноді.

Більшість учителів чесно вказали, що поєднують образотворче мистецтво з музикою чи літературою досить рідко. Всього 2% опитаних учителів використовує твори образотворчого мистецтва на уроках природознавства, мови, математики. Основними труднощами в підготовці інтегрованих уроків учителі є: відсутність відповідної методичної бази в школі, відсутність спеціальної літератури, складність і тривалість підготовки до таких занять, якісних ТЗН, і лише 10% вчителів визнали власну невідповідність або слабку орієнтацію в різних видах мистецтва.

Отже, вчителі початкової школи поки що не готові до інтегрованого викладання мистецтва. Більше того, основна частина педагогів не відчуває потреби хоча б частково інтегрувати образотворчу діяльність з іншими видами діяльності (наприклад мовленнєво-творчою). Пропонуємо варіант інтеграції образотворчих і мовленнєво-творчих завдань, можливих для використання під час вивчення різних предметів у початковій школі.

Освітньо-виховний процес відіграє важливу роль у здійсненні загальної середньої освіти, сприяють розумовому, моральному, естетичному, фізичному, духовному розвитку особистості. Процес планування виховної роботи в освітньо-виховному процесі можна дещо пожвавити за рахунок введення в план яскравих за назвою, цікавих за змістом «уроків милування» в природі. Назва такого уроку не може бути формальною. Вона повинна концентровано відтворювати емоційно-естетичний зміст споглядання певного об'єкта чи явища, природи, нести в собі певну образну інформацію. Пропонуємо орієнтовну тематику «уроків милування» для 3-4 класів, розроблену за сезонним принципом.

Осінь. Золото осені. Осінні дарунки. Осінь-плакса. Карнавал осінніх барв. Чим пахне осінь. Зажурена квітка, Вклонися калині. Танок осіннього листя. Музика листопаду. Прощальна пісня осені. Свято зрілості. Осінній сум та ін.

Зима. Якого кольору зима. В гості до ялинки. Казки зимового лісу. Наші менші брати взимку. Срібні дерева. Свято снігопаду. Зимові витинанки. Сніжинки-балеринки. Зима-скульптор. Зачарована краса. Кришталевий дзвін зими. Царство сну та ін.

Весна. Перша зелень весни. Здрастуй, пролісок. Зелений шум. Вернісаж весняних кольорів. Вигадливі візерунки весни. Чим пахне весна. Свято весняних квітів. Весняна симфонія. Земля квітує. Ранок року. Біле марево садків та ін.

Літо. Якого кольору літо. Лісові сюрпризи. Диво-райдуга. Літні візерунки. Барви луку. Дзвінка пісня джерела. Вслухайся в «музику» літа.

Хоровод літніх квітів. Запам'ятаймо літо на запах і на смак. Рум'янець року та ін. [93, с. 355].

Спілкуючись із природою, важливо показати молодшим школярам красу рідної природи у різні пори року: безмежне багатство барв у тихі, сонячні дні «бабиного літа», урочисту красу білосніжної зими, весняне пробудження природи, квітування садів, буйноцвіття влітку.

Пропонуємо такі варіанти проведення «уроків милування» під час прогулянок у природу в режимі роботи учнів початкових класів. Обсяг запропонованих завдань розрахований на учнів 3-4 класів.

Велика роль у збагаченні словника дитини естетичними поняттями, розвитку естетичної спостережливості, формуванні здатності до естетичного судження, активізації сенсорної сфери, стимулюванні позитивних естетичних емоцій належить сезонним та щоденним спостереженням та милуванням природою під час прогулянок та екскурсій, які є одними із форм організації освітньо-виховного процесу. Для учнів початкової школи, у яких естетичний досвід ще незначний, для спостережень слід обирати об'єкти, які характеризуються виразністю, максимально концентрують у собі естетичні якості.

Красиве в оточуючій природі є всюди – треба вміти відкрити учням молодшого шкільного віку цю красу. Важливо не лише самим яскраво описувати спостережувані явища, а й допомагати дітям дібрати образні порівняння, епітети, метафори, синоніми. Наприклад, ліс чорний, похмурий; трава вмита росою, золотий колос, пісня ллється, сосни шепочуть, пташки пурхають і щебечуть. Красуня берізка простягає свої руки до сонця і т.п.

Під час подорожей у природу, які відбуваються взимку, восени, навесні, учні початкової школи відкривають (з допомогою вчителя) десятки відтінків кольорів, вони слухають музику природи, бачать гру барв, дивляться на світ через краплинку роси, слухають бджолину «арфу» в розквітлому саду або «оркестр» коників-стрибунців у надвечір'ї. В лісі, на березі річки, у полі педагогу слід привчати вихованців вслухатися у біт

птахів і шепіт колосків, дзюрчання струмочка і стук дятла, шурхіт листя [93, с. 357].

Необхідно, щоб учні початкової школи відчули і ніжний запах конвалії, і медовий – липи, і солодкуватий – білої акації, і ледь гіркуватий берези, вдихнули тонкий аромат тополиних бруньок, ялинової хвої, прілого листя, полиновий запах степу. Для допитливого ока буде цікавим і миле ластів'ятко, яке виглядає з гнізда, і лелеки, які турботливо годують своїх малят... Як бачимо. Вражень від природи й естетичних переживань, пов'язаних з її впливом у учнів початкової школи багато.

Значення таких переживань в естетичному розвитку особистості молодшого школяра дуже вагоме, а особливо, якщо вони доповнюються співпереживаннями дорослих.

У процесі ознайомлення учнів з живописом розв'язувалися такі навчальні завдання:

1. Знаряддя праці та матеріали художника-живописця. Головним засобом виразності живопису є колір. Актуалізація знань з основ кольорознавства (колірне коло).

2. Споріднені кольори; гармонія споріднених кольорів. Кольорові контрасти. Свідомий вибір колірної вирішення на підставі контрастних або споріднених кольорів.

3. Свідоме ставлення (мімікою, мовленнєвими й образотворчими засобами): до краси природи навколишнього світу та відображеної у творах живопису; впізнавання (з-поміж інших) твори живопису та усвідомлення основних ознак живописних творів;

4. Знайомство з технікою роботи акварельними фарбами (на основі порівняння з роботою гуашшю). Акварель по вогкій основі.

5. Малювання фігури людини (актуалізація знань про елементарну будову та основні співвідношення частин фігури). Фігура людини як центр композиції.

6. Досягнення композиційної рівноваги шляхом ритмічно-рівномірного розташування на площині великих та малих елементів.

7. Елементарне передавання динамічного стану об'єктів (вітер) [65, с. 41].

Для реалізації таких завдань проводилися сприймання та практична діяльність.

1. Бесіда: уявна подорож до майстерні художника-живописця. Репродуктивно-творчі завдання та вправи (на вибір): «Палітра кольорів твору живопису», «Тихесенький вечір на землю спадає», «Сходить сонце», «Устає туман з води», «Плаче небо вкрите хмарами», «Листопад, листопад, золотиста віхола», малюнок під враженням від натури: «Вже обтрусили айстри роси». Художньо-творчі завдання: пейзажна композиція — «Край шляху калина червона росла» або «Серед поля мак розцвів» декоративна композиція «Соняшник у золотім брилі», «Райдужна птиця», сюжетно-тематична композиція «Осінь така мила» (за віршем П. Тичини).

2. Художні матеріали: гуаш, акварель. Великі щетинні та м'які пензлі. Папір білий кольоровий або тонований.

3. Матеріали живопису та знаряддя праці художника-живописця (пензлі, палітра, етюдник, мольберт, фарби); основні та похідні барви колірною кола; приклади споріднених кольорів (з тих, що розташовані поруч на колірному колі); приклади контрастних кольорів (з протилежно розташованих на колірному колі); засоби передачі динамічного стану дерев; 2-3 твори живопису та їх авторів [65, с. 40].

В результаті в учнів сформовано:

- елементарні уявлення: про особливості роботи акварельними фарбами, в т.ч. «по вогкій основі»; про врівноваженість композиції, яка досягається шляхом рівномірного (ритмічного) розташування елементів на площині;
- уміння (на елементарному рівні і за підтримки вчителя): користуватися палітрою; утворювати відповідно до задуму відтінки кольорів шляхом змішування фарб (синьо-зелений, жовто-зелений, оранжево-червоний тощо);

передавати елементарними засобами глибину простору (межа зламу поверхонь, розміщення об'єктів вище або нижче в картинній площині, зорове зменшення віддалених предметів, загороджування об'єктів другого плану об'єктами першого плану; передавати головне у композиції розміром та місцем розташування.

3.2. Результати дослідження сформованості естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва

З метою з'ясування сформованості естетичної культури учнів початкової школи був проведений констатувальний етап дослідження. При його проведенні було враховано те, що естетична культура в учнів початкової школи формується під час організованого цілеспрямованого освітньо-виховного процесу під впливом найближчого соціального оточення: педагогів, батьків та однолітків та їхньої групової взаємодії.

Експериментом було охоплено 37 учнів 3-А та 3-Б класів Рівненської ЗОШ. В експериментальну групу входило 20 учнів 3-А класу, в контрольну 17 учнів 3-Б класу.

На констатувальному етапі експерименту з метою визначення сформованості естетичної культури ЕГ – експериментальній групі та в КГ – контрольній групі, було проведено соціометричне дослідження за методикою Д. Морено (див. Додаток А). Проаналізувавши результати соціометрії, можемо зробити висновки, що загальна кількість учнів («зірок») в контрольній групі становить 3 осіб (17,6%). У групах найближчого оточення («бажані») знаходилося 8 учнів (47,1%). Значна кількість школярів 5 – (29,4%) – одержали відносно мало виборів (1 або 2) серед однокласників (вибори – «ігноровані»), або ж не отримали взагалі жодного вибору («ізолювані») – 1 школяр (5,9%). Проаналізувавши результати в експериментальній групі, можемо зробити висновки, що загальна кількість лідерів («зірки») це 2 осіб

(10%), у групі найближчого оточення («бажані») знаходилися 10 учнів (50%), 6 школярів отримали мало виборів («ігноровані») і становили 30% від загальної кількості учнів у групі, 2 учнів (10%) не отримали жодного вибору («ізолювані»).

Результати соціометрії проведеної за методикою Д. Морено представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Результати соціометрії за методикою Д. Морено

Групи Категорії (відносно кількості виборів)	Контрольна група (КГ) 17 осіб		Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
«Зірки» (5–6 і >)	3	17,6	2	10
«Бажані» (3–4)	8	47,1	10	50
«Ігноровані» (1–2)	5	29,4	6	30
«Ізолювані» (0)	1	5,9	2	10

Нашим наступним завданням було виявлення вихідних рівнів сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за кожним із визначених критеріїв (когнітивним, емоційно-мотиваційним, поведінково-діяльнісним), задля чого було дібрано (а за відсутності – розроблено) відповідні завдання до кожного із показників. Отримані результати дозволили визначити загальний коефіцієнт сформованості естетичної культури в учнів початкової школи.

Для виявлення рівня сформованості когнітивного компонента за відповідним критерієм, учням без попередніх пояснень та бесід, було запропоновано усно відповісти на запитання бліц-анкети (див. Додаток Б). Узагальнені результати відповідей учнів початкової школи на запитання бліц-опитувальника щодо понять «естетика» та «культура» представлено в

таблиці (див. табл. 3.2).

Результати засвідчили, що лише 11,8% школярів КГ і 10% учнів ЕГ мали розуміння про зміст понять «естетика» та «культура». У 29,4% осіб КГ і 30% школярів ЕГ, вони сформовані на задовільному рівні. Загалом відсутнє розуміння про поняття «естетика» та «культура» у 58,8% дітей КГ і 60% дітей ЕГ.

Таблиця 3.2

Розуміння учнями початкової школи змісту понять «естетика» та «культура»

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб		Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Високий	2	11,8	2	10
Середній	5	29,4	6	30
Низький	10	58,8	12	60

Для виявлення рівня сформованості когнітивного компоненту за відповідним критерієм (показник знання про якості особистості учня: активність, ініціативність, відповідальність, організованість, чесність, самостійність, доброзичливість, дисциплінованість, мужність, товарицькість) використано методика А. Семенова «Незакінчена історія» [83, с. 104].

Учням початкової школи було запропоновано прослухати незакінчені історії, герої яких потрапляли у ситуації прийняття вибору між взяттям на себе відповідальності за виконувану справу та покладанням на допомогу ззовні, між активним втручанням у шкільні процеси, чи просто спостереженням за подіями, які розвиваються, вибір між важкою працею задля досягнення успіху чи пошук легких шляхів досягнення цілі. Залежно від вибору учня, йому пропонувалося визначити, чи був вчинок героя історії

влявом культури, чи ні. Також визначалося, які морально-етичні формування особистості учні найчастіше співвідносять із поняттями «естетика» та «культура». Узагальнені результати щодо знань учнів початкової школи про особистісні формування учня отримані за допомогою методики «Незакінчена історія» представлено в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Знання учнів початкової школи про якості особистості зі сформованою естетичною культурою

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб		Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Високий	2	11,8	1	5
Середній	6	35,3	6	30
Низький	9	52,9	13	65

Як засвідчують результати таблиці 3.3, лише 11,8% учнів з КГ та 5% з ЕГ змогли визначити спосіб вирішення проблеми та правильно закінчити історію. Значна кількість учнів початкової школи досить часто помилялися у розумінні мотивів героїв з історії, які приймали рішення. На задовільному рівні це завдання виконали 35,3% респондентів з КГ та 30% – з ЕГ.

Варто зазначити, що учень не завжди усвідомлює свою соціальну роль учня. Так, наприклад Катерина Р. з ЕГ, яка, згідно з результатами соціометрії, є «зіркою» класу, правильно оцінила лише 2 ситуації із 4-х запропонованих. На противагу учениця того ж класу Поліна Г., яка має всього 2 вибори однокласників, дала правильні відповіді на всі запитання. Значна кількість учнів 52,9% учнів КГ і 55% ЕГ дали тільки одну правильну відповідь або ж зовсім не змогли правильно закінчити жодну із зачитаних історій, таким чином рівень знань за даним критерієм був оцінений як низький. Після виконання учнями завдань, ми отримали статистичні дані, що дали змогу за

когнітивним критерієм визначити рівні формування естетичної культури в учнів початкової школи. Після виконання учнями запропонованих завдань, було знайдено загальний середній коефіцієнт, який обчислювався за допомогою поділу суми коефіцієнтів кожного із виконаних завдань на їх кількість. Було визначено три рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за когнітивним критерієм. Отримані результати висвітлено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Стан сформованості когнітивного компонента естетичної культури в учнів початкової школи, у %

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб	Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб
	%	%
Високий	11,8	7,5
Середній	32,4	30
Низький	55,8	62,5

Згідно з таблицею 3.4, високий рівень сформованості когнітивного компонента естетичної культури продемонстрували 11,8% школярів КГ і 7,5% учнів початкової школи ЕГ. До цих груп вихованців було віднесено тих школярів, які змогли чітко визначити сутність понять «естетика» і «культура», вправно відрізняли вияви лідерської поведінки від інших поведінкових виявів, поведінка цих учнів під час рухливої ігрової діяльності, чи будь-якої іншої діяльності, відповідає їх власним уявленням та судженням про поняття «естетика» та «культура».

Середній рівень вихованості естетичної культури за когнітивним критерієм був зафіксований у 32,4% учнів КГ і 30% учнів ЕГ. Ці вихованці виявили недостатньо повні уявлення про значення та зміст понять «естетика» і «культура», не завжди чітко розрізняли вияви естетичної культури та вияви

інших якостей особистості, уявлення про поняття «естетика» та «культура» часто не відповідало їхнім виявам естетичної культури.

До групи з низьким рівнем сформованості естетичної культури за когнітивним критерієм було віднесено 55,8% респондентів КГ і 62,5% респондентів ЕГ, у яких розуміння понять «естетика» і «культура» є недостатнім або взагалі відсутнім, які не змогли відрізнити вияви естетики від виявів інших якостей особистості, у цих школярів наявні великі розбіжності між поняттями «естетика» та «культура».

Опишемо завдання, які пропонувалися для виконання учням початкової школи з метою визначення тих мотивів і ціннісних орієнтацій, які впливають на процеси формування естетичної культури особистості за мотиваційно-ціннісний критерієм.

Показниками означеного критерію визначено: наявність адекватної самооцінки, вияв позитивно-ціннісного ставлення до себе та до іншого. За допомогою методики дослідження самооцінки Дж. і Д. Лампен «Дерево» (див. Додаток В). Учні ототожнювали себе з чоловічком, який сидів на дереві, обводили його маркером чи ручкою. Розміщення чоловічка на дереві, взаємодія з іншими чоловічками на малюнку вказує на рівень самооцінки дитини та на виявлення ставлення до інших. Таким чином вихованці підсвідомо визначали своє положення в колективі (таблиця 3.5). Як засвідчують результати: 3 учнів (17,6%) з КГ та 3 учнів (15%) з ЕГ асоціюють себе з чоловічками на дереві під №1,3,6,7, які займають лідерські позиції, що говорить про наявність високого рівня самооцінки, 6 осіб (35,3%) з КГ та 6 осіб (30%) з ЕГ вибрали чоловічків під № 2,19,18,11,12,4, що характеризують середній рівень самооцінки, 8 школярів (47,1%) з КГ та 11 школярів (55%) з ЕГ вибрали чоловічків під № 5,13,13, що свідчить про наявність низької самооцінки в цих школярів.

Таблиця 3.5

Стан сформованості адекватної самооцінки, позитивно-ціннісного ставлення до себе та до іншого в учнів початкової школи (ЕГ, КГ)

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб		Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Високий	3	17,6	3	15
Середній	6	35,3	6	30
Низький	8	47,1	11	55

З метою з'ясування рівня сформованості в учнів потреби в реалізації власного естетичного потенціалу під час рухливої діяльності, використано графічну проєктивну методику «Намалюй свою улюблену гру». Кожний учень на чистому папері малював свою улюблену командну гру і себе в ній. Сюжет оцінювався за розміром кожного персонажа, за тим у якій частині аркуша знаходився персонаж, скільки площі аркуша він займав, у якій гамі кольорів виконана робота, кількість діючих осіб, тобто гравців, що зображені, за повнотою та завершеністю малюнка.

Після того як учні виконали завдання вони відповідали на запитання: «Яку гру ти зобразив?», «Де ти знаходишся в цій грі», «В тебе є помічники? Хто вони?», «Що має зробити твоя команда, щоб отримати перемогу?» тощо. Оцінювалося пояснення мотивацій вчинків, розгорнутість, детальність та емоційне забарвлення відповідей. Результати дослідження за допомогою методики «Намалюй свою улюблену гру» ступеня усвідомленості потреби у реалізації власної естетичної культури під час рухливої ігрової діяльності представлено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

**Стан сформованості в учнів початкової школи потреби в реалізації
власної естетичної культури**

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб		Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб	
	к-ть учнів	%	к-ть учнів	%
Високий	2	11,8	2	10
Середній	4	23,5	6	30
Низький	11	64,7	12	60

Як засвідчують результати таблиці 3.6, тільки 11,8% учнів КГ і 10% учнів ЕГ усвідомлювали потребу в реалізації власної естетичної культури, мають сформовані на високому рівні цілі власної естетичної діяльності. Значний 23,5% школярів КГ і 30% ЕГ потребу в реалізації власного лідерського потенціалу під час рухливої ігрової діяльності усвідомлюють не повністю, сформованість цілей їхньої діяльності була фрагментарною.

Низький рівень сформованості вище наведених показників виявлено у 64,7% учнів КГ і 60% учнів ЕГ. Для дітей із цим рівнем також характерними є використання темних кольорів і зображення агресивних ігрових сюжетів, зокрема епізодів комп'ютерних ігор.

Отже, завдання, запропоновані для виконання учням початкової школи із метою визначення тих мотивів і ціннісних орієнтацій, які впливають на процеси формування естетичної культури особистості, дозволили визначити рівні сформованості естетичної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм.

Процедура обчислення загального середнього коефіцієнта була подібна

до процедури визначення цього коефіцієнта за когнітивним критерієм. Рівнів сформованості виокремлено три. Отримані результати подано в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

**Стан сформованості емоційно-мотиваційного компонента
естетичної культури учнів початкової школи критерії.**

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб	Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб
	%	%
Високий	17,6	15
Середній	31,4	30
Низький	51	55

Як бачимо з табл. 3.7, високий рівень сформованості естетичної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм було зафіксовано у 17,6% учнів КГ і у 15% учнів ЕГ.

Середній рівень сформованості естетичної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм мали 31,4% школярів КГ і також 30% учнів ЕГ.

До групи з низьким рівнем сформованості естетичної культури за мотиваційно-ціннісним критерієм було віднесено 51% респондентів КГ і 50% респондентів ЕГ.

Також, виокремлено три рівні сформованості естетичної культури за поведінково-діяльнісним критерієм. Отримані результати подано в таблиці 3.8.

Як засвідчує таблиця 3.8, під час проведення констатувального експерименту високий рівень сформованості естетичної культури за поведінково-діяльнісним критерієм показали 17,7% учнів контрольної групи і 12,5% учнів експериментальної групи.

Таблиця 3. 8

**Стан сформованості діяльнісно-практичного компонента
естетичної культури в учнів початкової школи**

Групи Рівень	Контрольна група (КГ) 17 осіб	Експериментальна група (ЕГ) 20 осіб
	%	%
Високий	17,7	12,5
Середній	38,2	30
Низький	44,1	57,5

Середній рівень сформованості естетичної культури за поведінково-діяльнісним критерієм констатовано у 38,2% респондентів контрольної групи і 30% респондентів експериментальної групи.

До групи з низьким рівнем сформованості естетичної культури за поведінково-діяльним критерієм було віднесено 44,1% школярів контрольної групи і 57,5% школярів експериментальної групи.

Отже, проаналізувавши рівень сформованості естетичної культури в учнів початкової школи окремо за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та поведінково-діяльнісним критеріями, ми отримали можливість визначити загальний рівень естетичної культури.

Узагальнені результати сформованості естетичної культури в учнів початкової школи на констатувальному етапі дослідження наведено у таблиці 3.9. Провівши констатувальний етап експерименту, ми можемо зробити висновок, що стан сформованості естетичної культури в учнів 3-А та 3-Б класів загалом можна визначити як недостатній. Для того, щоб покращити ці показники проведено формувальний етап експерименту на

якому ми використали розроблену нами методику формування естетичної культури в учнів початкової школи.

Таблиця 3.9

**Стан сформованості естетичної культури в учнів початкової школи,
на констатувальному етапі дослідження (ЕГ, КГ, у%)**

Критерії	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
		%	%	%
Когнітивний	КГ	11,8	32,4	55,8
	ЕГ	7,5	30	62,5
Емоційно-мотиваційний	КГ	17,6	31,4	51
	ЕГ	15	30	55
Поведінково-діяльнісний	КГ	17,7	38,2	44,1
	ЕГ	12,5	30	57,5
За трьома критеріями	КГ	15,7	34	50,3
	ЕГ	11,7	30	58,3

Відповідно до принципів поетапності, послідовності та системності була продовжена робота з педагогами, батьками і дітьми, віднесеними до експериментальної групи. Етапами формувального експерименту з виховання естетичної культури в учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва було визначено наступні:

1. Інформаційно-просвітницький – на цьому етапі передбачалося створення спеціального інформаційного середовища, яке допомогло підвищити рівень знань учнів початкової школи та батьків учнів про категорію «культура» завдяки передбаченим завданням щодо формування в учнів уявлення про поняття «естетика», «культура», «естетична культура». Задля досягнення цілей даного етапу було використано такі форми роботи як: ігрові завдання, читання художніх творів з подальшим їх обговоренням, дискусії, розгляд картин з педагогічним супроводом тощо.

2. Формувальний – на цьому етапі ставилося за мету під час рухливої ігрової діяльності сформувати навички естетичної культури в учнів початкової школи. Завданнями етапу було формування цілей естетичної культури в учнів; створення спеціальних ситуацій, які сприяли усвідомленню учнем потреби у реалізації власного потенціалу під час активної ігрової діяльності, підсилення інтересу в учнів початкової школи до моральних, гуманістичних цінностей як до тих чинників, що мають визначати поведінку учня.

3. Рефлексивно-поведінковий – на даному етапі ставилося за мету об'єднати та систематизувати знання, які були накопичені респондентами під час проведення експерименту, і вироблення в учнів початкової школи стійких стереотипів естетичної культури. Основні методи, що використовувалися, такі: опитувальний, змагальний та ігровий. Головна форма – рухливі ігрові заняття. Співпраця з батьками була важливою складовою у проведенні експерименту, тому що саме сімейне виховання є найзначнішою ланкою освітньо-виховного процесу і застосування будь-яких педагогічних моделей залежить від ставлення батьків до процесу виховання та від займаної ними життєвої позиції.

Реалізація всіх поставлених завдань під час проведення формувального експерименту допомогло значно покращити рівень сформованості естетичної культури в учнів початкової школи. Результати розподілу школярів за рівнем сформованості естетичної культури за кожним критерієм окремо, а також за всіма трьома критеріями узагальнено, подано в таблицях 3.10-3.12.

Порівнюючи результати констатувального етапу та результати після формувального експерименту, з'ясовано, що в учнів ЕГ значно покращився рівень знань і розуміння понять «естетика», «культура» та «естетична культура», високий рівень розвитку естетичної культури за цим критерієм характерний для 30% учнів експериментальної групи (7,5% до експерименту).

Таблиця 3.10

Рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за когнітивним критерієм після формувального етапу експерименту в ЕГ та КГ, у %

Групи	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
		%	%	%
КГ	Наявність в особистості знання про зміст поняття «естетика» та «культура»	17,6	35,3	47,1
	Знання про естетичну культуру учня	17,6	35,3	47,1
	Загальний показник	17,6	35,3	47,1
ЕГ	Наявність в особистості знання про зміст поняття «естетика» та «культура»	30	55	15
	Знання про естетичну культуру учня	30	60	10
	Загальний показник	30	57,5	12,5

У цій же групі задовільного рівня вихованості за когнітивним критерієм наприкінці експерименту досягли 57,5% учнів (30% до експерименту). Кількість учнів ЕГ з низьким рівнем естетичної культури якостей за цим критерієм зменшилась з 62,5% до 12,5%, такий результат вказує на те, що всі дібрані методи та засоби були доцільно використані та дали цілеспрямований вплив на покращення та розвиток знань в учнів експериментальної групи за когнітивним критерієм. У контрольній групі високого рівня розвитку досягли 17,6% учнів (11,8% до експерименту), середній рівень характерний для 35,3% учнів цієї ж групи (32,4% до експерименту). Низький рівень розвитку цих якостей в учнів контрольної групи зменшився з 55,8% до 47,1%.

Таблиця 3.11

**Рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за
емоційно-мотиваційним критерієм після формувального етапу
експерименту в ЕГ та КГ, у учнів початкової школи**

Групи	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
		%	%	%
КГ	Адекватна самооцінка, позитивно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва	29,4	41,2	29,4
	Естетичні уподобання особистості учня молодшого шкільного віку.	11,8	23,5	64,7
	Естетичні ідеали, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції.	17,6	41,2	41,2
	Загальний показник	19,6	35,3	45,1
ЕГ	Адекватна самооцінка, позитивно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва	50	35	15
	Естетичні уподобання особистості учня молодшого шкільного віку.	35	55	10
	Естетичні ідеали, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції.	30	50	20
	Загальний показник	38,3	46,7	15

Як бачимо в таблиці 3.11, після формувального експерименту високого рівня сформованості естетичної культури за емоційно-мотиваційним критерієм досягли 38,3% учнів віднесених до експериментальної групи (15% до експерименту), задовільного рівня досягли 46,7% школярів ЕГ (30% на констатувальному етапі), значно зменшився відсоток учнів, у яких був низький рівень сформованості лідерських якостей за цим критерієм, на

констатувальному етапі дослідження він становив 55%, після формувального експерименту – становить всього 15% від кількості учнів ЕГ.

Позитивні зміни в учнів експериментальної групи свідчать про те, що в них збільшилось прагнення підтримувати дружні емоційні контакти з однокласниками та найближчим оточенням, зросла потреба в реалізації свого лідерського потенціалу в рухливій діяльності та покращилась самооцінка і ставлення до себе та іншого.

У контрольній групі зміни були менш суттєвими, так високий рівень за емоційно-мотиваційним критерієм в учнів контрольної групи до формувального експерименту становив 17,6%, а після його проведення 19,6%, середній рівень на констатувальному етапі дослідження був у 31,4% респондентів КГ, а після формувального етапу дослідження становить 35,4%, так само не суттєво зменшився відсоток учнів КГ у яких рівень сформованості лідерських якостей за емоційно-мотиваційним критерієм був на низькому рівні, до початку проведення формувального етапу дослідження він становив 51%, а після проведення став дорівнювати 45,1% від кількості учнів контрольної групи.

Як видно з таблиці 3.11, загальний показник високого рівня сформованості естетичної культури в учнів ЕГ за поведінково-діяльнісним критерієм після формувального експерименту становить 32,5% (12,5% до експерименту), задовільного – 42,5% (30% до експерименту), кількість учнів в яких розвиток естетичної культури за цим критерієм залишився на низькому рівні становить 25% (57,5% до експерименту).

Узагальнені результати сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за поведінково-діяльнісним критерієм після проведення формувального експерименту подано в таблиці 3.12.

В учнів КГ відсоток школярів з високим рівнем розвитку естетичної культури за поведінково-діяльнісним критерієм змінився із 17,7% до початку експерименту на 23,5% після нього, задовільного рівня досягнули 35,3% (38,2% на констатувальному етапі), низький рівень розвитку естетичної

культури за цим критерієм було зафіксовано у 41,2% учнів КГ (44,1% до експерименту).

Таблиця 3.12

Рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за поведінково-діяльнісним критерієм після формувального етапу експерименту в ЕГ та КГ, у %

Групи	Показники	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
		%	%	%
КГ	Вияв естетичного смаку у практичній діяльності	35,3	35,3	29,4
	Здатність до контролю та самооцінки виконаного	11,8	35,3	52,9
	Загальний показник	23,5	35,3	41,2
ЕГ	Вияв естетичного смаку у практичній діяльності	30	50	20
	Здатність до контролю та самооцінки виконаного	35	35	30
	Загальний показник	32,5	42,5	25

Наведені дані засвідчують про ефективність та дієвість запропонованої методики розвитку естетичної культури в учнів початкової школи та підтверджують ефективність обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов формування естетичної культури в молодших школярів.

Позитивні результати формувального експерименту були підтвержені їх статистичною перевіркою, що базувалась на порівнянні параметрів двох сукупностей даних – результатів учнів експериментальної й контрольної груп, щодо розвитку естетичної культури учнів, до та після експерименту. Динаміка рівнів сформованості естетичної культури в учнів КГ та ЕГ представлена в таблиці (3.13-3.14).

Таблиця 3.13

Стан сформованості естетичної культури в учнів початкової школи після формувального етапу експерименту в ЕГ та КГ, у %

Критерії	Групи	Рівні		
		Високий	Середній	Низький
		%	%	%
Когнітивний	КГ	17,6	35,3	47,1
	ЕГ	30	57,5	12,5
Емоційно-мотиваційний	КГ	19,6	35,3	45,1
	ЕГ	38,3	46,7	15
Поведінково-діяльнісний	КГ	23,5	35,3	41,2
	ЕГ	32,5	42,5	25
За трьома критеріями	КГ	20,2	35,3	44,5
	ЕГ	33,6	48,9	17,5

Наведені дані засвідчують про ефективність та дієвість запропонованої методики розвитку естетичної культури в учнів початкової школи та підтверджують ефективність обґрунтованих й експериментально перевірених педагогічних умов формування естетичної культури в молодших школярів.

Позитивні результати формувального експерименту були підтверджені їх статистичною перевіркою, що базувалась на порівнянні параметрів двох сукупностей даних – результатів учнів експериментальної й контрольної груп, щодо розвитку естетичної культури учнів, до та після експерименту. Динаміка рівнів сформованості естетичної культури в учнів КГ та ЕГ представлена в таблиці 3.14.

З наведених у таблиці результатів бачимо, що в експериментальній групі кількість учнів з високим рівнем сформованості естетичної культури збільшилася на 21,9%, середній рівень розвитку цих якостей покращився на 18,9%, досить суттєво зменшилась кількість учнів із низьким рівнем сформованості естетичної культури – на 40,8%.

Таблиця 3.14

**Динаміка рівнів сформованості естетичної культури учнів КГ і ЕГ
до та після формувального етапу експерименту**

Рівні	КГ		Динаміка	ЕГ		Динаміка
	До експерименту	Після експерименту		До експерименту	Після експерименту	
Високий	15,7	20,2	+4,5	11,7	33,6	+21,9
Середній	34	35,3	+1,3	30	48,9	+18,9
Низький	50,3	44,5	-5,8	58,3	17,5	-40,8

В контрольній групі за умови використання традиційних форм і методів формування естетичної культури також спостерігаються позитивні зміни, але в порівнянні з експериментальною групою, вони не є досить значними. Кількість школярів з високим рівнем розвитку естетичної культури збільшилась на 4,5%, із задовільним на 1,3%, на 5,8% зменшився низький рівень сформованості естетичної культури в учнів цієї ж групи.

З даних наведених у таблиці видно, що після проведення формувального експерименту в респондентів експериментальної групи значно збільшились високий та середній рівень розвитку естетичної культури, а низький рівень суттєво зменшився (на 40,8%). Водночас показники учасників контрольної групи не зазнали таких суттєвих змін, високого рівня сформованості естетичної культури досягли 20,2% (на 13,4% менше від числа респондентів експериментальної групи), із задовільним рівнем – 35,3% (на 13,6 % менше від числа учнів ЕГ), з низьким рівнем – 44,5% (на 27% більше від числа респондентів експериментальної групи). Головним підсумком дослідницько-експериментальної роботи є активний розвиток естетичної культури в учнів експериментальної групи, внаслідок дотримання означених педагогічних умов та застосування представленої методики формування естетичної культури в учнів початкової школи, яка

інтегрує сукупність засобів образотворчого мистецтва, вправ та комунікативних методів виховання. Підтвердженням цьому слугують отримані нами статистичні дані, а також позитивна динаміка змін рівнів сформованості естетичної культури в учнів початкової школи з експериментальної групи.

Висновок до третього розділу

Педагогічні умови виховання естетичної культури в учнів початкової школи такі як: впровадження системи оптимальних методів, завдань, вправ, орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної культури учнів початкової школи; організація процесу емоційно-асоціативного спостереження молодшими школярами за об'єктами та явищами й активізація естетичної культури та розуміння творів живопису, графіки та скульптури як еталонів ставлення до різних явищ життя та розвитку здатності до творчого самовираження мовою образо творення; використання комплексу мистецтв для регуляції та саморегуляції емоційного стану учнів початкової школи, були визначені та обґрунтовані на основі особистісно-орієнтованого підходу.

В структурі естетичної культури учнів початкової школи нами було виділено такі компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний та поведінково-діяльнісний. До кожного з них були розроблені показники та критерії, які допомогли визначити рівні (високий, середній та низький рівень) сформованості естетичної культури в учнів початкової школи.

Констатувальний етап дослідження засвідчив, що більшість учнів початкової школи за трьома критеріями мали низький рівень сформованості естетичної культури 50,3% КГ та 58,3% ЕГ, середній рівень був характерний для 34% учнів КГ та 30% школярів ЕГ, високий рівень мали всього 15,7% учнів КГ та 11,7% школярів ЕГ. Ці статистичні дані дали змогу констатувати

недостатній рівень сформованості естетичної культури в учнів початкової школи за трьома критеріями: когнітивним, емоційно-мотиваційним та поведінково-діяльнісним.

Для того, щоб покращити рівень сформованості естетичної культури у школярів, нами була розроблена методика розвитку естетичної культури учнів початкової школи, яку ми використовували на трьох етапах формувального експерименту: інформаційно-просвітницькому, формувальному та рефлексивно-поведінковому етапі.

На інформаційно-просвітницькому етапі ми ставили за ціль створити спеціальне інформаційне середовище, що допомогло б учням підвищити рівень знань про поняття «естетика» та «культура». На формувальному етапі ми ставили за мету сформувати навички естетичної поведінки під час рухливої ігрової діяльності. Основним завданням на рефлексивно-поведінковому етапі було систематизувати та об'єднати знання учнів, які були отримані на попередніх етапах формувального експерименту.

Дослідницько-експериментальна робота підтвердила доцільність використання розробленої методики розвитку естетичної культури в учнів початкової школи та положення про те, що ефективність процесу виховання естетичної культури в учнів початкової ланки освіти можливе при створенні належних педагогічних умов: впровадження системи оптимальних методів, завдань, вправ, орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної культури учнів початкової школи; організація процесу емоційно-асоціативного спостереження молодшими школярами за об'єктами та явищами й активізація естетичної культури та розуміння творів живопису, графіки та скульптури як еталонів ставлення до різних явищ життя та розвитку здатності до творчого самовираження мовою образо творення; використання комплексу мистецтв для регуляції та саморегуляції емоційного стану учнів початкової школи.

ВИСНОВКИ

У дипломній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та подано вирішення проблеми формування естетичної культури учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Результати теоретичного аналізу й експериментальної роботи засвідчили досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і дозволило зробити такі висновки:

1. Аналіз педагогічної теорії та виховної практики засвідчив актуальність дослідження проблеми формування естетичної культури в учнів початкової школи як невід'ємного чинника їхнього гармонійного та цілеспрямованого особистісного розвитку та самореалізації. Шляхом аналізу наукових джерел уточнено зміст поняття «естетична культура особистості».

Естетична культура особистості – це здатність особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного у мистецтві і дійсності, прагнення й уміння будувати своє життя за законами краси.

Формування естетичної культури учня початкової школи – це процес цілеспрямованого розвитку здатності особистості учня до повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного у мистецтві й дійсності, що передбачає вироблення системи художніх уявлень, поглядів і переконань, забезпечує задоволення від того, що є дійсно естетично цінним.

2. Визначено особливості виховання естетичної культури в учнів початкової школи. Провідними шляхами й засобами естетичного виховання в початковій школі виступають: навчання й позакласна робота; природа; праця, мистецтво; фізкультура і спорт. Важливим завданням виховання є розвиток таких якостей, потреб і здібностей особистості, які перетворюють індивіда в активного творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, а й перетворювати його «за законами краси».

3. У результаті вивчення наукової літератури нами виділено зміст і структуру естетичної культури учнів початкової школи, що містить такі компоненти: когнітивний (знання про себе та інших, про культурні вміння, навички, переконання); емоційно-мотиваційний (мотиви культури, потреби,

емоції, ціннісні ставлення до себе та до інших); поведінково-діяльнісний (дії, вчинки, діяльність, культурна поведінка).

4. Виокремлено критерії та показники сформованості естетичної культури в учнів початкової школи: когнітивний (наявність в особистості знання про зміст поняття «естетика» та «культура», знання про естетичну культуру учня), емоційно-мотиваційний (наявність адекватної самооцінки, позитивно-ціннісного ставлення до дійсності, наявність естетичних уподобань особистості учня молодшого шкільного віку, наявність естетичних ідеалів, що виникають під час взаємодії з певними об'єктами, адекватність естетичної реакції, ставлення до оточуючого та мистецтва), поведінково-діяльнісний (вияв естетичного смаку у практичній діяльності, відчуття потреби у творчій діяльності, здатність до контролю та самооцінки виконаного). На основі виокремлених критеріїв та показників визначено три рівні сформованості естетичної культури в учнів початкової школи: високий, середній та низький.

5. Обґрунтовано й експериментально доведено, що ефективно формування естетичної культури в учнів початкової школи можливе за означених педагогічних умов.

Першою педагогічною умовою є впровадження системи оптимальних методів, завдань, вправ, орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної культури учнів початкової школи. Під час проведення дослідницько-експериментальної роботи нами були застосовані методи, завдання, вправи орієнтованих на формування засобами образотворчого мистецтва естетичної культури учнів початкової школи. Визначення методів щодо формування естетичної культури базується на стрижневих поняттях педагогіки – вихованні й навчанні.

Для реалізації наступної педагогічної умови – організація процесу емоційно-асоціативного спостереження молодшими школярами за об'єктами та явищами й активізація естетичної культури та розуміння творів живопису, графіки та скульптури як еталонів ставлення до різних явищ життя та

розвитку здатності до творчого самовираження мовою образотворення доцільні наступні методи: організація активного спостереження за об'єктами та явищами, вербалізація змісту творів образотворчого мистецтва, фасилітована дискусія; проблемно-пошукові; художньо-творчі; ігрові; створення емоційно-виховних ситуацій.

Використання комплексу мистецтв для регуляції та саморегуляції емоційного стану учнів початкової школи є третьою педагогічною умовою формування естетичної культури учнів початкової школи. Позитивні зміни в особистісному емоційному розвитку досягаються шляхом застосування методів саморегуляції емоційного стану, що дозволяють використовувати можливості візуального мистецтва. З метою формування компонентів естетичної культури доцільно використовувати завдання і вправи зазначеного спрямування, що охоплюють напрями роботи у живописі, графіці, передбачають конструювання з різних сучасних матеріалів. З огляду на вікові особливості учнів початкової школи такі завдання пропонується продумано та обґрунтовано переплітати з сугестопедичними, в основу яких покладено вплив засобами інтонації голосу, жестів, міміки, слова. Особлива увага має приділятися розвитку самостійності у виборі тем та їх розкриттю, емоційності, виразності, оригінальності композиції.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту свідчать, що переважна більшість респондентів як контрольної, так і експериментальної груп мали низький рівень сформованості естетичної культури 50,3 % учнів КГ та 58,3 учнів ЕГ. Середній рівень було виявлено у 34% респондентів КГ та в 30% ЕГ. Високий рівень сформованості естетичної культури був у 15,7% школярів КГ та у 11,7% учнів ЕГ.

Ефективність реалізації педагогічних умов визначалася на підставі аналізу результатів формувального етапу експерименту, які засвідчили, що в експериментальній групі кількість учнів із високим рівнем сформованості естетичної культури збільшилася на 21,9%, на 18,9% – із задовільним рівнем, значно зменшилась кількість учнів із низьким рівнем сформованості

естетичної культури, на 40,8%. В той же час в учнів контрольної групи також відбулися зміни, але вони не є досить значними. Так, лише на 4,5% збільшилася кількість учнів із високим рівнем естетичної культури, на 1,3% – із задовільним рівнем і на 5,8% зменшилась кількість школярів, що мають низький рівень сформованості естетичної культури.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування естетичної культури в учнів початкової школи. Подальшого вивчення та розроблення потребують інноваційні методи та методики формування естетичної культури в учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аболина Т. Г. Эстетическое воспитание в школе. Киев. 2015. 215 с.
2. Агафонов А. Ю. Чоловік як сенс буття. Київ: Видавництво: Дім «БАХРАХ – М», 2016. 115 с.
3. Адлер А. В. Лекції по аналітичній психології. М.: Рефлбук, Київ. Ваклер, 2016. 615 с.
4. Алісійчук О. С. Морально-естетичне виховання молодших школярів. Київ. 2015. 158-160 с.
5. Артемова Е. С., Чинаева О. П. Некоторые теоретические и практические проблемы эстетического воспитания. Вопросы философии. 2017. №4. 65 с.
6. Ассаджиолі Р. Н. Психологічний зміст процесу самореалізації особистості. Львів. 2016. 390 с.
7. Белінський В. Художественная культура и эстетическое развитие личности. М., 2015. 191-198 с.
8. Блонский П. П. Трудовая школа. Революция – искусство – дети. М., 2015. 263с.
9. Боришевський М. Й. Духовність в особистісних вимірах. Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. За ред. С. Д. Максименка. ч. 4. Київ, 2016. 651 с.
10. Ботюк О. Ф. Деякі передумови розвитку здібностей молодших школярів до технічної творчості. *Початкова школа*. 2016. №4. 24 с.
11. Братусь Б. С. До проблем самореалізації особистості. Питання психології. 2016. №1. 454 с.
12. Буров А. И. Предмет и содержание эстетического воспитания, его соотношение с другими видами воспитания. М.: Просвещение, 2015. 134-135 с.

13. Везумський М. Г. Виховання почуття прекрасного. – Київ: Радянська школа, 2015. 120 с.
14. Везумська О. М. Естетичний розвиток учнів початкових класів. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 4 (36). 109-116 с.
15. Везумська О. М. Естетичний розвиток учнів початкової школи. *Таврійський вісник освіти*. 2015. № 4 (36). 548 с.
16. Виготський Л. С. Психологія розвитку людини. М.: Сенса, 2017. 143 с.
17. Виховання естетичного ставлення старшокласників до творів мистецтва української діаспори. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. «теорія і методика виховання». Київ. 2017. 117 с.
18. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. Київ: Оберіг, 2015. 316 с.
19. Герман М. М. Основные принципы классификации видов искусств М. М. Герман, В. К. Скатурица, В. Толстых, С. Безклубенко. М., 2017. 223-224 с.
20. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ «Либідь» 2017. 119 с.
21. Гончаров И. Ф. Действительность и искусство в эстетическом воспитании школьников. М.: Просвещение, 2018. 120 с.
22. Горшенков І. А. Естетичне виховання учнів школи. Виховання і навчання дітей в школі. За редакцією В. В. Воронкової. М., 2016. 247 с.
23. Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»). Освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання за заг. ред. А. П. Зайця, В. С. Журавського. Київ: ФОРУМ, 2003. 51–93 с.
24. Державний стандарт початкової освіти (постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р., № 87). [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-rochatkovoyi-osviti>
25. Духнович А. Народная педагогика в пользу училищ и учителейсельских. Львов, 2018. 91 с.

26. Естетика: навч. посібн. За ред. В. О. Лозового. Київ: 2015. № 1. 138-139с.
27. Естетика: навч. посібн. За ред. В. О. Лозового. Київ: Юрінком 2017. № 2. 205 с.
28. Естетика: Підручник Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко: За заг. ред. Л. Т. Левчук. Київ, Вища школа, 2017. 399 с.
29. Закон України «Про загальну середню освіту». [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
30. Закон України «Про освіту» [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
31. Занков Л. В. Избранные педагогические труды. Москва: Педагогика. 2016. 56 с.
32. Запорожец А. В. Актуальные проблемы эстетического воспитания детей. Дошкольное воспитание. 2015. 12-18 с.
33. Зацепіна Н. О. Розвиток та виховання творчих якостей особистості та формування на цій основі її естетичних смаків. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: 36. наук, праць. Київ Запоріжжя, 2016. Вип. 37. 428-431 с.
34. Збірник нормативних документів з освіти та виховання / Упоряд. З. М. Онишків; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2006. 172 с.
35. Зеличенко А. Г. Психологія духовності. М.: Видавництво Інститут, 2016. 617 с.
36. Знаков В. В. Психологічний зміст процесу самореалізації особистості. 2018. №3. 59 с.
37. Ильинская И. П. Привлечение к народным художественным традициям как Механизм формирования эстетических чувств у младших школьников. Начальная школа. 2015. № 2. 322 с.
38. Кабалевський Д. Б. Воспитание ума и сердца. М.: Просвещение, 2016. 214 с.

39. Калініна Л. Естетичне виховання молодших школярів як соціально-педагогічна проблема . *Рідна школа*. 2006. № 3. 22-27 с.
40. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання. Київ: Вища шк. 2017. 994 с.
41. Качур М. І. Виховуємо високе почуття гармоній з навколишнім світом. *Мистецтво та освіта*. 2004. №2. 325-327 с.
42. Климишин О. І. Духовність як антична властивість людини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №2 (2). 147 с.
43. Колісник О. П. Інтегративно-холістична концепція особистості (духовний розвиток особистості як чинник вирішення глобальних проблем людства). *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. За ред. С. Д. Максименка. Т. X, Ч. 4. Київ, 2018. 147 с.
44. Колісник О. П. Психохолістичний та психотрансперсональний ступені духовного розвитку. *Актуальні проблеми психології*. Том I : *Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія*. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2014. Част. 7. 456 с.
45. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Set_osv/47154/
46. Концепція нової української школи.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
47. Концепція становлення громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Інф. зб. Міністерства освіти України*. 2016. №17–18. 53–64 с.
48. Краткий словарь по эстетике: [кн. для учит.] [под ред. М. Ф. Овсянникова]. М.: Просвещение, 2013. 23 с.
49. Кузин В. С. Психология. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Агар, 2017. 304 с.

50. Леонтьев Д. А. Психология сенсу. М. «Сенс», 2016. 770 с.
51. Лихачев Б. Т. Педагогика. Курс лекций: учеб. пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК. М. : Прометей, Юрайт, 2018. 446 с.
52. Лихачов Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: Учеб пособие по спецкурсу для студентов пед. ин-тов. М.: Просвещение, 2015. 176-177 с.
53. Мазоха Д. С. Педагогіка: [Навчальний посібник] Д. С. Мазоха, Н. І. Опанасенко. Н. Киященко. Київ: Центр навчальної літератури. 2015. 130-304 с.
54. Макаренко А. С. Методика виховної роботи. Київ, Знання, 2016. 353 с.
55. Методика дослідження самооцінки Дж. і Д. Лампен «Дерево». [Електронний ресурс]. Режим доступу: [URL.https://dytpsycholog.com/2015/09/03/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BE/](https://dytpsycholog.com/2015/09/03/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BE/)
56. Миропольский С. И. О музыкальном образовании народа в России и в Западной Европе. Спб, 2015. 128-312 с.
57. Миропольська Н. Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво і освіта*. 2016. № 1.478-557 с.
58. Миропольська Н. Виміри сформованості художньої культури школярів. *Мистецтво і освіта*. 2016. № 2. 26 с.
59. Національна доктрина розвитку освіти. Київ : Парламент. вид-во, 2004. 168-221 с.
60. Неменський Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів Київ, 2018. 390-394 с.
61. Ожиганова Г. В. Психологічні аспекти духовності особистості. Ч. II. *Психологічний журнал*. 2015. Т.31. №5. 464 с.
62. Ожиганова Г. В. Психологічні аспекти особистості. *Психологічний журнал*. 2015. Т. 31. №4. 759 с.

63. Охрімчук Р. М. Чинники детермінації особистості. Енциклопедія освіти. Академія пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 744 с.
64. Петрушенко О. Український педагогічний словник. Київ «ЛИБІДЬ» 2017. 64с.
65. Підручник НУШ «Мистецтво». Підручник інтегрованого курсу для 3 класу, автори: Калініченко О. В., Аристова Л. С. 38-41с.
66. Подласый И. П. Педагогика. [новый курс: учебник для студ. пед. вузов] И. П. Подласый: в 2 кн. М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2015. Кн.2. 168 с.
67. Приходченко Л. В. Голинський. Критерії оцінювання естетичного виховання, 2018. Вип. 4. 75-80 с.
68. Приходченко Л. В. Голинський. Критерії оцінювання естетичного виховання, 2018. Вип. 5. 124 с.
69. Психологічні закономірності розвитку особистості: [монографія]. За заг. ред. М. Й. Боришевського. Київ : Педагогічна думка, 2015. 712 с.
70. Психологія особистості. Підручник ВНЗ. / Під редакцією. Г. С. Никифорова. СПб. : Пітер, 2017. 123 с.
71. Пустовіт Г. П. Психолого-педагогічний аспект взаємодії особистості з навколишнім середовищем. *Педагогіка і психологія*. 2015. № 3. 533 с.
72. Разумный В. А. Эстетическое воспитание. М.: Мысль, 2015. 653 с.
73. Рід Г. Проект концепції єдиної системи естетичного виховання у загальноосвітніх школах України. *Мистецтво та освіта*. 2018. № 1. 456 с.
74. Русова С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Освіта, 2016. 304 с.
75. Русова С. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн. 1. За ред. Є. Коваленко; Упоряд., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ: Либідь, 2015. 272 с.
76. Савчин М. Н. Чинники детермінації особистості (Навчальне видання) : [монографія]. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 508 с.
77. Семенов А. А. Виховання естетичної культури у молодших школярів засобами рухливих ігор: монографія. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 37-104 с.

78. Ставицька С. О. Генеза духовної самосвідомості юнацтва : автореф. дис... д-ра психол. наук. Київ, 2017. 635 с.
79. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибрані твори в 5 томах. Т.3. Київ: Радянська школа, 2017. 576 с.
80. Сухомлинський В. О. Павлиська середня школа. Вибр. тв. у 5-ти т. Київ: Рад. шк., 2017. Т.1. 392 с.
81. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти т. Київ, 2016, т.2. 410-557 с.
82. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Київ Радянська школа. 2018. 303 с.
83. Тихонова А. Навчальна природна стежина для молодших школярів. Початкова школа. 2015. № 9. 478 с.
84. Ушинский К. Д. Избранные педагогические произведения. М.: Просвещение. 2018. 357 с.
85. Фіцула М. М. Педагогіка. Тернопіль, 2000. 544 с.
86. Флоренска Т. А. Рівні самореалізації особистості. Психологічний журнал. 2015. Т.15. №5. 231 с.
87. Фрейд З. Ш. Про клінічний самоаналіз. М. : Медицина, 2015. 667 с.
88. Харламов И. Ф. Педагогика: [компакт. учеб. курс: для студентов университетов и пед. ин-тов] Мн.: Университетское, 2015. 214 с.
89. Чистякова Л. А. Формування екологічної культури. *Початкова школа*. 2018. № 4. 383 с.50.
90. Шацкий С. Т. Работа для будущего. Документальное повествование [сост. В. И. Малинин, Ф. А. Фрадкин]. М., 2015. 49 с
91. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе. Київ. 2015. 141-144 с.
92. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека Ф. Шиллер. – М. : Директ-медиа, 2017. 200 с.
93. Экологическое образование школьников. Под ред. Зверева И. Д., Суравегиной И. Т. М.: Педагогика, 2018. 355-357 с.

94. Эстетическое воспитание в начальной школе. Под. ред. В. Н. Шацкой. М.: Издательство АПН РСФСР, 2016. 22-23 с.

95. Ягупов В. В. Педагогіка: [навчальний посібник]. Київ: Либідь, 2002. 495 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Соціометричне дослідження

Методика Д. Морено

Цілі та задачі:

- визначити психологічний статус і роль кожного члена групи, його сильні та слабкі сторони;
- визначити ієрархію статусів у найважливіших сферах діяльності шкільного колективу;
- визначити неформальних учнів.

Методика Д. Морено може використовуватися для дослідження шкільних колективів 3-11-х класів у різних модифікаціях (запитання для учнів початкової, середньої і старшої школи можуть мати різні формулювання, також можуть бути змінені категорії, проте принцип методики залишається незмінним).

Соціометрична анкета:

1. Хто з однокласників, на твою думку, має виразні організаторські здібності?
2. Хто для тебе в класі є взірцем у ставленні до навчання?
3. Кому з однокласників ти міг би довірити будь-яку таємницю?
4. Кому можна довірити дорогоцінну річ на зберігання?
5. Кого б із дівчат та хлопців класу ти покликав би на день народження?
6. З ким би ти порадився, опинившись у скрутному становищі?
7. Хто, на твою думку, зміг би стати капітаном спортивної команди вашого класу?
8. Хто завжди виглядає охайно, акуратно, слідкує за модою?
9. Хто зміг би стати капітаном команди КВК вашого класу?
10. Хто серед твоїх однокласників самий працьовитий та завзятий?

Аналіз результатів

Психологічний інструментарій: модифікована версія методики Д. Морено (А. Срібнюк)

Мета дослідження: визначення міжособистісних взаємодій в учнів початкової школи, а також визначення статусу кожного школяра в класному колективі.

Методика містить у собі 10 запитань, що стосуються наступних категорій: організаторські здібності, навчання, довіра, матеріальна довіра, дружба, авторитет, спорт, акуратність, доброзичливість, зовнішній вигляд, гумор, працьовитість.

У шкільному колективі кожен учень має свій статус. Саме соціальний статус учня визначає його місце в групі однокласників, міру поваги та авторитету яким користується школяр.

Дані які отримані після дослідження соціометрії мають короткостроковий характер, тобто статус учнів швидко змінюється, прогресує або регресує тому варто час від часу проводити перевірку стану соціометрії в класі, щоб отримати точний та достовірний результат. Статус та положення в групі кожного школяра залежить лише від його зусиль та прагнень. Завданням вчителя початкової школи створити такі умови щоб учні змогли підвищити свій статус, допомогти школярам розкритися, проявити свої найкращі особистісні якості. Для цього доречно використовувати засоби рухливих ігор та різноманітні інтерактивні вправи, де школярі без примусу та за власним бажанням будуть проявляти найкращі сторони своєї особистості в процесі спільної групової діяльності.

Абсолютний учень, це учень який отримує 80-90% виборів однокласників.

За результатами соціометрії виокремлено категорії учнів: «зірки», «бажані», «ігноровані», «ізольовані».

Отже, «зіркою» класу є особистість, яка отримала 5, 6 або більше виборів однокласників, такий учень завжди в центрі уваги, він має значний авторитет, інші намагаються його наслідувати..

Категорію «бажаний» отримує учень, який отримав 3, 4 виборів однокласників. Такий школяр займає нестабільну позицію, часто є емоційним учнем класу, в нього багато товаришів у класному колективі.

До категорії «ігноровані» – (1-2 виборів однокласників) відносяться особи, які мають позитивний, проте низький психологічний статус в колективі, найчастіше вони отримують такий статус через власні характерологічні особливості.

В категорію «ізолювані» входять учні, які отримали нуль виборів однокласників, вони мають негативний психологічний статус. Вчитель має допомогти таким учням покращити свій статус, допомогти «розкритися» такій особистості та зайняти краще положення в колективі.

На підставі даних соціометричного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. У соціометричній структурі класного колективу:

- «зірок» _____ %;
- «бажаних» _____ %;
- «ігнорованих» _____ %;
- «ізолюваних» _____ %.

1. Абсолютний учень класу _____.

2. Рівень добробуту в класі є _____.

У результаті проведення соціометрії можна оцінити рівень добрих взаємин в групі в цілому. Рівень класного добробуту вважається: високим, якщо «зірок» і «бажаних» в сумі більше, ніж «ігнорованих» та «ізолюваних». Задовільним, якщо ці показники рівні; низьким, якщо «зірок» і «бажаних» менше, ніж «ігнорованих» та «ізолюваних».

Додаток Б

Бліц-опитувальник для визначення рівня розуміння учнями початкової школи змісту понять «естетика» та «культура»

Без будь-яких попередніх бесід, пояснень та прикладів школяреві пропонувалося усно відповісти на такі запитання:

1. Що таке естетика?
2. Що означає слово «культура»?
3. Що пов'язано із естетичною культурою?
4. Чи потрібні суспільству культура?
5. Чим відрізняються естетична культура від естетичного смаку?

Додаток В

Модифікована методика дослідження самооцінки «Дерево»

Дж. і Д. Лампен

Методика спрямована на дослідження шкільної мотивації та адаптації, та дитячої самооцінки. Вона була створена для школярів з метою перевірити, як вони адаптувалися до школи за перші три роки. Методика була запропонована на семінарі шкільних психологів в Одесі англійськими психологами Джоном і Дайаной Лампен (1997р) для забезпечення можливості більш повного вивчення особистості учня.

Форма проведення: групова, індивідуальна.

Час проведення: 10-15 хвилин.

Обладнання: бланк, червоний і синій олівці або ручки чи фломастери

Учням пропонуються аркуші із зображенням дерева на якому в різному положенні розташовані чоловічки (бланк без нумерації чоловічків). Та дається інструкція: «Учні, уважно розгляньте зображення дерева, ви бачите на ньому багато чоловічків, які займають різне положення, мають різний настрій та виконують різноманітні дії. Візьміть червоний олівець (маркер чи ручку) та обведіть чоловічка, що схожий на вас, та має настрій подібний до вашого. Коли ви обвели цього чоловічка, вам потрібно тепер обвести червоним олівцем (маркером чи ручкою) того чоловічка на якого ви б хотіли бути схожим, та на місті якого б бажали опинитися».

Інтерпретація результатів: Позичії, які вибирає учень є ототожненням свого реального та бажаного положення. Часто між ними є значні відмінності.

Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує установку учня на подолання перешкод, високу наявність в дітей естетичної позиції, високу самооцінку школяра;

Позиції № 2, 19, 18, 11, 12 свідчать про наявність в учня таких рис як: товариськість, дружелюбність, дружню підтримку, наявність емпатії та задовільну самооцінку;

Вибір чоловічка під № 4 свідчить про стійкість положення учня в колективі його бажання домагатися успіхів, не долаючи перешкоди та свідчить про наявність задовільного рівня самооцінки;

Вибір учнем позиції № 5 говорить про стомлюваність школяра його загальну слабкість, незначний запас сил та наявність сором'язливості. Для такого учня характерною є низька самооцінка;

Позиція № 9 свідчить про мотивацію школяра на розваги та наявність задовільної самооцінки;

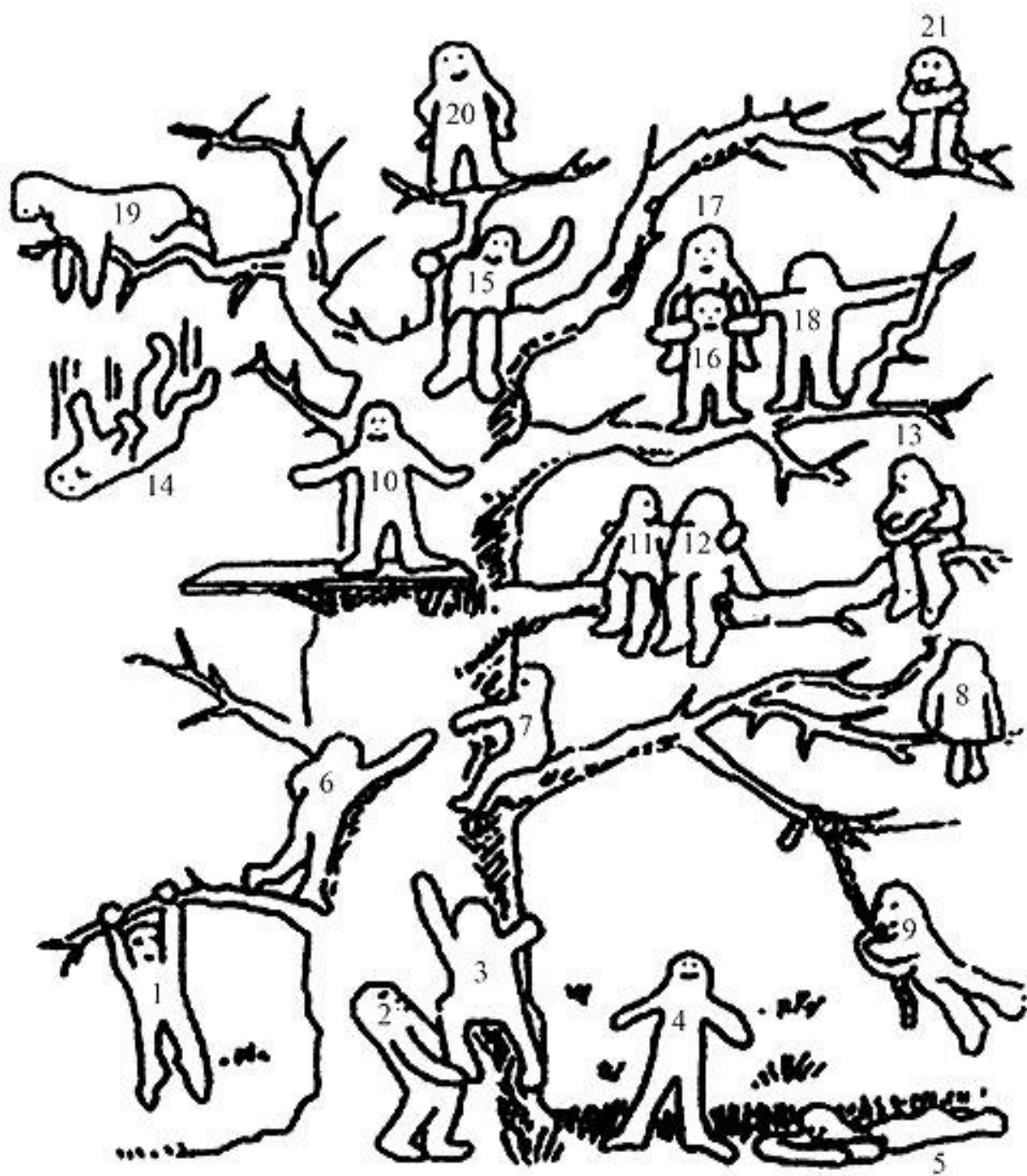
Вибір чоловічків під № 13, 21 та №8 говорить про наявність в учня тривожності, переживань його замкнутість та насторожене ставлення до інших також означає низький рівень самооцінки в учня;

Позиції № 10, 15 свідчать про комфортний стан учня в колективі , що характеризує позитивну адаптацію школяра до школи та наявність задовільної самооцінки;

№ 14 – кризовий стан, характеризує низьку самооцінку;

Позицію № 20 часто вибирають як перспективу учні з завищеною самооцінкою та установкою на лідерство[54].

Бланк для учителя

Бланк для учня

